अभिनवरत्नमाला

द्वितीयः सरः

BY

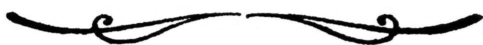
Mahadeo Pandurang Oke.
SANSKRIT TEACHER N. E. SCHOOL,
POONA.

PUBLISHERS
Messrs. G. Ramchandra & Co.
BUDHWAR PETH, POONA CITY.

1922

ee One & Annas Four.

अभिनवरत्नमाला

द्वितीयः सरः

पुण्यपत्तनस्थ

'न्यू इंग्लिश स्कूल' संज्ञक पाठशालानियुक्तेन

प्रधानसंस्कृताध्यापकेन

ओकोपनाम्ना पाण्डुरङ्गसूनुना महादेवेन

विरचिता

सा च

पुण्यपत्तने

विजयसंज्ञकमुद्रणयंत्रालये मुद्रिता ।

खिस्ताब्दाः १९२२

मूल्यं सपादो रूपकः

Printed at "VIJAYA PRESS" 570 Shanwar, Poona
BY A. S. GOKHALE
and
Published by S. G. PHADKE,
Proprietor, G. RAMCHANDRA & Co.,
Budhwar Peth, Poona City.

चतुश्चत्वारिंशं रत्नम्

प्रीत्युपायनम्

अयं रत्नमालासरो मे प्रियाया
गले राजताद्देवलोकं गतायाः ।
यया पुष्पहारोपमोऽकारि कण्ठे
करो मे भुवि स्वर्गसौख्यप्रदायी ॥१॥

सदानन्दभाजा सुखे वासुखे वा
ययाहं गृहिण्या गृही धन्य आसम् ।
इदं प्रीतियुक्तेन चित्तेन दत्तं
मयोपायनं प्रीतयेऽस्त्वद्य तस्याः ॥२॥

भुवं त्यक्तवत्यै भुवि प्राप्तजन्मा
दिवं द्योतयन्त्यै दिवि स्थानमीप्सुः ।
गुणिन्यै गुणाढ्या प्रियायै प्रियेयं
भृशं रोचतां कन्यकाऽकन्यकायै ॥३॥

चतुश्चत्वारिंशे शुभसमशकाब्दे समतिथौ
नभोवद्याष्टम्यां दिवमुपगतायाः समदृशः ।
सरेऽस्मिन् माङ्गल्ये सर उपहितं मङ्गलदिने
चतुश्चत्वारिंशं निशि सममिदं रत्नमुचितम् ॥४॥

अनुक्रमणिका.

PREFACE

I have great pleasure in writing a preface to to the very original booklet which is herewith sent out of the press. I call it original, in the first place because Mr. Oka very happily gives us in the booklet not verses, but songs, in the original Sanskrit, and in the second place because Mr. Oka's rendering into Sanskrit for the first time of many ideas from Western literature of all kinds is exceedingly felicitous and artistic. It is not very easy to find in the whole range of Sanskrit literature songs which could be sung to tune like modern Sangita poetry, nor has ever a systematic attempt been made to trow into Sanskrit garb the **bon mots** of Western literature. The specimens of the two kinds which are herewith given in the booklet are, I hope mere harbingers of more extensive work in the two fields which Mr. Oka is capable of doing, and I am sure that when that is done, Mr. Oka will gain a name which few other writers in Sanskrit are capable of achieving.

POONA	R. D. RANADE M. A.
22nd June 1922.	*Professor, Fergusson College.*

INTRODUCTION

BY

Prof. S. N. Chaphekar, M. A. LL. B.

I have read with great interest and admiration Mr. M. P. Oka's अभिनवरत्नमाला (I & II). I have had also the pleasure of having some of the pieces kindly read out to me by him personally.

The pieces display a very happy and unique aptitude as well as a charming and versatile facility or expression possessed by Mr. Oka, for rendering literally or adapting into sanskrit, prose and poetic passages, maxims, and proverbs &c. from other langnages of varying literary styles, spirit and sentiments, in a manner which vividly and unmistakably reproduces the spirit of the original. The pieces also present a most pleasing and surprising variety of subjects–homely and humorous, as well as serious and classical–compressed within the modest compass of barely a hundred pages, in Part *I*. Some of the pieces, owing to their being in the form of dialogues, as also owing to their easy yet idiomatic diction, the simple yet piquant humour, and the poetically sweet moral conclusion, will invariably prove interesting items in the programme of any school function or social gathering and will no doubt, find an easy and permanent place in juvenile memory.

Apart from the aptitude of adaptation referred to above, the pieces such as 'गन्धमूल्यम्' 'जीर्णपादत्रं प्रति–' &c. show that Mr. Oka possesses in no small degree, a deeply thoughtful and happy poetic faculty, as well as a healthy and genuine perception of the humourous, by means of which he is able to handle even homely and common place subjects in a strikingly original, well-sustained and edifying manner.

Mr. Oka's plan of presenting the same subject matter side by side in three langnages in Sanskrit, Marathi and English (in Part I) is a very commendable one and will prove of no small value to the student and the appreciative general reader, in studying the respective peculiarities of those languages, in respect of grammatical idiom and mould of construction, employed to express one and the same or a similar idea. This feature of the book displays Mr. Oka's frankness as an author, in striking contrast to the too common and contemptible trick, resorted to by many a so called 'original' writer or artist, of suppressing the very name or even the mere mention of the original source of their 'inspiration.' It may also be regarded as a suggestive token of the anthor's subdued self-confidence-in the poetical words of Scott, "The conscious pride of Art"—that silenthy invites and solicits a critical comparison at the hands of the competent and the connoisseur reader.

Thus, though the books seem avowedly intended to be used as supplementary text-books or companion-readers in Sanskrit, in the upper standards of the High Schools, yet they are far from the hackneyed or hum-drum kind, consisting of randomly selected or stereotyped familiar passages in prose and verse, that are clumsily stuffed in, manipulated or distorted to suit the Procrustean bed of the Publisher's whim and hobby or the exigency of the money-grabbing author, the professional 'book-maker'!

Far from undermining or benumbing the instinct of self-exertion, that is inherently never too strong in the mind of the average student, Mr. Oka's books will on the contrary undoubtedly prove most interesting, and inspiring guides that will safely initiate the young student of Sanskrit into the ever-bewildering mysteries and perplexities of Sanskrit grammar and idiom in all of their main departments.

Apart from all these good points of Mr. Oka's books which will not fail to impress even the most cursory reader, there is one novel and unique feature particularly evident in the second part that deserves to be especially welcomed and encouraged for a wider use thereof viz. the systematic attempt to adapt and render into Sanskrit, choice maxims, proverbs, precept-like sayings from the several languages and eminent men of Europe-of ancient as well as modern times. Most of the renderings have turned out highly successful and display Mr. Oka's skill and proficiency of artistic adaptation in all its varying and pleasing aspects. Such renderings as—"सुचरितकुसुमानां सौरभं कीर्तिमाहुः" "आयुः कालकलामाहुरानन्त्यद्रुममध्यगाम्" cannot but strike to any average reader of Sanskrit, as perfectly indigenous and 'true to the manner born' of such classical masters as कालिदास, भवभूति &c. This policy of what I may term "Literary Baptism"—or more properly,—the policy of *Aryánization*, that is, of absorption, assimilation and happy reproduction into Sanskrit, of all the weighty and striking thoughts, beautiful poetical conceits, pithily delightful epigrams, and witty observations or turns of linguistic expression &c. &c. if followed on a more wide scale and as an avowed literary aim and ideal by all those who may be naturally gifted or fitted to undertake the task, will fully unfold all the latent potentialities of the Sankrit language in the matter of even the most modern, varied, complex and subtle forms of literary expression. It will also prove, to some extent, a very pleasant and valuable means of awakening the hitherto exclusive, dormant, insularly conservative and apathetic class of Sanskrit *Pandits* and *Shastries*, and will infuse at least in the minds of some of them, an interest into the wider aspects of of the world's literature as a whole, as also in regard to the vast outside world and its doings. Perchance it will even induce some of them to try to bring themselves into a line, by taking to the study of English, German

and other modern languages, with the world at large and its all permeating currents of literary thoughts, ideals &c. and the world—embracing scheme of research work; and add their own–by no means small or ineffectual–quota to the world's progress in knowledge, and towards the the rela. tions of real mutual esteem, regard and appreciation, and genuine bonds of brotherhood in the exalted and ethereal domain of literature.

I again sincerely congratulate Mr. Oka upon his two handy and notable books. I have no doubt that they will be found highly useful and suggestively interesting and inspiring by the student-world as well as by the general class of Sanskrit-loving readers. I hope and trust in conclusion that Mr. Oka will not fail to further extend, in due course of time, the scope of his natural aptitude and attainments, by presenting to the pnblic, still more varied and valuable fruits of his sound scholarship and the long and admittedly successful tutorial experience of Sanskrit.

शुद्धिपत्रम्.

पृष्ठम्.	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
९....	४	यदुन्मादयतेजनम्	यदुन्मादयते जनम्
१२....	८	जादरात्	आदरात्
३४....	३	प्रिशुर्मातरं	शिशुर्मातरं
५५....	६	नययो	नयनयो
९४....	१	पश्चि	पश्च
९५....	१०	कथयितु	कथयितुम्
९७....	१०	brain womtn	brain woman
,, ...	११	whiee	white
१००....	१	नवंचत्वारिंशं	नवचत्वारिंशं
१११....	६	कन्या	कन्यां

अभिनवरत्नमाला

[द्वितीयः सरः]

प्रथमं रत्नम्

सरस्वतीं प्रति

अयि विहर सरस्वति वरदे
रसनाग्रे मन्दस्पन्दे ॥ ध्रु० ॥
वीतमोहमिद — मद्य मनो मे
रमते तव गुणगाने ।
मातर्भारति हर मतिजडतां
वितर रसं मम कवने ॥ १
किं न कर्कशात् काष्ठकोशतो
द्राक्षा उपजायन्ते ।
न किं छिद्रिता — द्वंशान्मधुरा
आलापाः श्रूयन्ते ॥ २
ममापि वदना — च्छ्रुतिपुटपेया
स्रवतु सुधा वाग्रूपा ।
जनयतु मोदं हृदि रसिकाना-
मपहृतसंसृतितापा ॥ ३

द्वितीयं रत्नम्

प्रभुजामाता

यदि मदुदीरितवाणी न हि ते
प्रभुवर हृदयंगमतामयते ॥ ध्रु० ॥

१

किमिति वससि वद तस्या निलये
नक्तंदिनमिह मदीयहृदये ॥

२

सहवसतिं भजता यदि दयिता
दयितजनेन भवेदवगणिता ॥

३

मरणादपि तन्मानवतीनां
कष्टतरं स्याद् भर्तृमतीनाम् ॥

४

तद्भगवन्मम वाचं रोचय
मृतोपमां निजधाम्ना जीवय ॥

५

सजीवया रतिमम्रुया याहि
तज्जनकं धन्यं च विधेहि ॥

तृतीयं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

१

अकृत्रिमा वाक्किल सत्यवाचाम् ।

२

अग्नौ तैलनिषेको न खलु तदुपशमनसाधनं भवति।

३

अधिपतिपदमधितिष्ठन्
काले कालेऽन्धतामुरीकुर्यात् ।
यो भृत्यभाववर्ती
सोऽपि भजेद्बधिरतां यथाकालम् ॥

४

अध्वा सुदीर्घोऽपि लघुर्विभाव्यते
सद्भिः समं संचरता प्रवासिना ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

1

The language of truth is simple.

EURIPIDES.

2

To pour oil on the fire is not the way to quench it.

PROVERB.

3

If thou art a master, be sometimes blind; if a servant sometimes deaf.

FULLER.

4

Good company upon the road is the shortest cut.

PROVERB.

५

अनागतं तर्कयितुं मनीषा
तवास्ति चेच्चिन्तय भूतमर्थम् ।

६

अनागतमतीतं चेत्युभे अपि तिरोहिते ।
कुमारिकागतधवावदनाम्बुरुहे इव ॥

७

अनुषितया हृदि पूर्णतया
किं दयया बत दर्शितया ।
यदि पूतं न हि तव चित्तं
विगुणं शुच्यपि कर्म कृतम् ॥

८

अन्धो नैव प्रवर्तेत विधातुं वर्णनिर्णयम् ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

5

Study the past if you would divine the future.

CONFUCIUS.

6

The past and the future are veiled; but the past wears a widow's veil, the future the virgin's.

JEAN PAUL.

7

To show mercy is nothing – thy soul must be full of mercy; to be pure in act is nothing—thou shalt be pure in heart also. CHAPMAN.

8

A blind man should not judge of colours.

PLOVERB.

९

अन्यायतोऽपकुर्वाणो दुर्गतोऽपकृतादपि ।

१०

अन्योन्यप्रयोजनावपि मतिविवेकौ जम्पती इवासकृद्विप्रतिपद्येते ।

११

अप्रयुज्यात्मनो बुद्धिं परस्यैवोपयुक्तया ।
चिन्तनं चिन्तनीयेऽर्थे यत्तद्वाचनमुच्यते ॥

१२

अन्येषां बहवस्तितिक्षणीया
नैकोऽपि प्रभुणा निजोऽपराधः ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

9

He who commits injustice is ever made more wretched than he who suffers it. PLATO.

10

Wit and judgement often are at strife,
Though meant each other's aid, like man and wife.

POPE.

11

Reading is thinking with another's head instead of one's own. SCHOPENHAUER.

12

Forgive thyself nothing, others much.

GERMAN PROVERB.

१३

अभ्युपैति नरं विद्या प्रज्ञा तावद्विलम्बते ।

१४

अमर्यादे जगत्यस्मिन्नमर्यादे शुभाशुभे ।

१५

अयुक्तत्वान्निष्ठुरत्वं न नैष्ठुर्यादयुक्तता ।
यत्र क्वापि प्रयुक्तस्य पीडनस्याभिधीयते ॥

१६

अयुक्तरूपेण धनव्ययेन
विनानवाप्यं न सुखं सुखाय ।

१७

अर्थो मूलमनर्थस्य यावतांशेन गद्यते ।
तावतासौ फलमपि तस्यैवेति प्रतीयते ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

13

Knowledge comes, but wisdom lingers.

TENNYSON.

14

In a boundless universe
Is boundless better, boundless worse. TENNYSON.

15

Persecution is not wrong because it is cruel, it is cruel because it is wrong. WHATELY.

16

Pleasure which cannot be obtained but by unreasonable and unsuitable expense, must always end in pain. JOHNSON.

17

Money is the fruit of evil as often as the root of it. FIELDING.

१८

अल्पया न विपदा यदि मिश्रिता
संपदस्ति बहुधा न सुरक्षिता ।

१९

अल्पापि समुपेक्षा स्यादनर्थाय महीयसे ।

२०

अल्पैरेवाधिरुह्येत ज्ञानशैलो दुरासदः ।
सुखेनाक्रमितुं शक्यो धर्ममार्गोऽखिलैरपि ॥

२१

अशुभाकरणं साधु ततोऽपि तदचिन्तनम् ।

२२

असतेव सतापि हीनता
कृपणस्यानुपयोगकारणात् ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

18

Prosperity seems to be scarcely safe, unless it be mixed with a little adversity. H. BALLOU.

19

A little neglect may breed great mischief.
FRANKLIN.

20

(For) knowledge is a steep which few may climb.
While duty is a path which all may tread.
LEWIS MORRIS.

21

It is good to do nothing bad, but better to wish nothing bad. M. CLAUDIUS.

22

The miser is as much in want of that which he has as of that which he has not. PUBLIUS SYRUS.

२३

असतोऽसत्त्वे गदिते
 को लाभो जायते पुंसः ।
यदि तु सतोऽसत्त्वं स्या-
 द्गदितमनर्थो महान् भवत्येव ॥

२४

अहितैरनुषक्तानि हितानि सकलान्यपि ।

२५

अहो निर्वापितो नाम कदाचिदवतिष्ठते ।
स्फुलिङ्गावस्थया वह्निर्बहिर्भस्मावगुण्ठितः ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

23

If I call bad bad, what do I gain?
But if I call good bad, I do a great-deal of mischief.

GOETHE.

24

All advantatages are attended with disadvantages

HUME.

25

The fire which seems extinguished often slumbers in the ashes.

CORNEILLE.

२६

अहो नु कश्मला वार्ता रथारूढेव धावति ।
चक्रयोः क्रियते सर्वैस्तैलसेकश्च धावतोः ॥

२७

अहो लावण्यरूपस्य मद्यस्यायं क्रमोऽद्भुतः ।
धारकं प्रेक्षकं चापि यदुन्मादयतेजनम् ॥

२८

अहं धूर्ततरोऽन्येभ्य इति या यस्य भावना ।
ध्रुवं तस्यावगन्तव्या परमा सात्मवञ्चना ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

26

A cruel story runs on wheels, and every hand oils the wheels as they run.

OUIDA.

27

Beauty is worse than wine, it intoxicates both holder and the beholder.

ZIMMERMAN.

28

The most sure way to be imposed on is to think one's self cleverer than other people.

LA ROCHE.

चतुर्थं रत्नम्

सर्पः

रे सर्प दूरमपसर्प
मोपगा दर्प–
मात्मनो मनसि ।
यल्लीलयैव किल भेककुलं कवलयसि ॥ १

त्वमधमो भवसि निरुपमो
विचित्रः क्रमो
दृश्यतेऽयं ते ।
यद्वातभुजानागसस्त्वया हिंस्यन्ते ॥ २

काननं बहलचन्दनं
संश्रयज्जनं
समुपसर्पन्तम् ।
निजदृशैव कुरुषे कुण्ठितगमनं चकितम् ॥ ३

परकृतं बिलं संश्रितं
तत्र दर्शितं
स्वबलमबलेषु ।
किं मूर्च्छति न हि ते सामर्थ्यं नकुलेषु ॥ ४

कुटिलतां नैकजिह्वतां
भोगलुब्धतां
प्रकृत्या वहसि ।
हा दुग्धदायिनं पदा स्पृशन्तं दशसि ॥ ५

पञ्चमं रत्नम्

साम्यभ्रमः

सख्यं चेत् समताजनितं
  तव च मम च तत्र किमुचितम्। १
त्वं निर्गुण इति वाक् प्रथिता
  ममापि निर्गुणता विदिता। २
शून्यं धाम तवास्ति परं
  तादृगेव मम किं न चिरम्। ३
त्वमिवाहं हर दिगम्बरः
  भूतिव्ययकृद्दैक्ष्यपरः। ४
हतकामत्वं सममुभयोः
  सख्यं न स्यात्किमावयोः। ५
हा हा मोहावृतमनसा
  गदितमिदं तु मया सहसा। ६
विलसति तव हृदि विरागता
  लुब्धस्य तु मम सरागता। ७
परमशिवस्त्वं भवसि शिवः
  शिव शिव भवामि परमशिवः। ८

षष्ठं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

२९

आकारसौष्ठवं श्रेयो गण्यते मुखसौष्ठवात् ।
आकारसौष्ठवाच्चापि श्रेय आचारसौष्ठवम् ॥

३०

आतपे चरतां पुंसां छाया सहचरी सदा ।
अनातपे जहात्येतानसन्मित्रानुकारिणी ॥

३१

आदावुष्णं मध्ये कोष्णं शीतलमन्ते खलमैत्रम् ।

३२

आयतौ करणीयानि य उदीक्षत जादरात् ॥
कृतमल्पं पुरा तस्य तिरोभवति दृक्पथात् ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

29

A beautiful form is better than a beautiful face, and a beautiful behaviour than a beautiful form.

EMERSON.

30

False friends are like our shadow, close to us while we walk in the sunshine, bnt leaving us the instant we cross into the shade. BOVEE.

31

The beginning hot; the middle lukewarm, the end cold. GERMAN PROVERB.

32

The little done vanishes from the sight of man who looks forward to what is still to do. GOETHE.

३३

आयुः कालकलामाहुरानन्त्यद्वयमध्यगाम् ।

३४

आशया ध्रियमाणस्य तद्भङ्गे मरणं भवेत् ।

३५

इतरजनदुष्कराणां कर्मणां सौकर्येण करणं धीमत्त्वं लक्षयति पुरुषस्य ।

३६

इष्टालाभे लब्धमेवेष्टमस्तु ।

३७

उन्नतं पदमवाप्य गौरवं
वस्तुतो न पुरुषेण लभ्यते ।
लब्धमेतदपि नो विनश्यति
संहृतेऽपि किल मानदे पदे ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

33

Life is a moment between two eternities.

CHANNING.

34

He who lives by hope will die by despair.

ITALIAN PROVERB.

35

To do easily what is difficult for others is the mark of talent. AMIEL.

36

When we have not what we like, we must like what we have. FRENCH PROVERB.

37

True dignity is never gained by place, and never lost when honours are withdrawn. MASSINGER.

३८

उपकारोऽपकारेण येन निर्यात्यते ध्रुवम् ।
अपेयादालयात्तस्य नापकारः कदाचन ॥

३९

उपकृतिर्विंतता सुजनेषु या
विफलतामुपयाति न जातु सा ।

४०

उपसर्पत्यनाहूतं व्यसनं नाम मानवम् ।
आनन्दो नोद्भवत्येव स्वत एव तु तत्त्वतः ॥

४१

ऊरीकृतमाश्रयं चिरपरिचयवशान्न दूरीकर्तुं प्रभवन्ति प्रभूणामाश्रिताः।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

38

Whoso rewardeth evil for good, evil shall not depart from his house. BIBLE.

39

A kindness done to good men is never thrown away. PLAUT.

40

Trouble is a thing that will come witnout our call: but true joy will not spring up without ourselves. BP. PATRICK.

41

People once accustomed to masters are no longer able to dispense with them.

ROUSSEAU.

४२

ऋतं व्यथयति श्रोत्रे सुखयत्यनृतं पुनः ।

४३

एकस्मिन्नपि शत्रौ ते मा भूदल्पत्वभावना ।
अलंबुद्धिस्तथा मा भूत्सन्मित्राणां शतेष्वपि ॥

४४

एकोऽपि पक्षी निजहस्तगश्चेत्
पक्षिद्वयाद् गुल्मगताद्वरीयान् ।

४५

एकोऽपि वैद्यो व्रणरोपणे पटुः
सेनाशताल्लोकहिताय भूयसे ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

42

Truth stings and falsehood salves over.

ITALIAN PROVERB.

43

Let not one enemy be few, nor a thousand friends many in thy sight. HEBREW PROVERB.

44

A bird in the hand is worth two in the bush.

PROVERB.

45

A wise physician skill'd our wounds to heal
Is more than armies to the public weal.

POPE.

४६

एकोऽपि श्वा मेषकुलं
सकलं प्रद्रावयितुमलम् ।

४७

औद्धत्यं शक्तिमतामपौरुषाज्जायते किलान्येषाम् ।

४८

अभिनन्दितं सजयघोषमपि
न कदाप्यघं विजयभाग्भवति ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

46

One dog can drive a flock of sheep.

PROVERB.

47

The imbecility of men is always inviting the impudence of power.

EMERSON.

48

Evil often triumphs, but never conquers.

J. ROUX.

सप्तमं रत्नम्

अनुनयपञ्चकम्

अयि मनोरमे हृदयवल्लभे
लब्धया त्वया किमिव नो लभे ।
त्वमसि मे धनं त्वमसि जीवनं
त्वद्विनाकृतं जगदिदं वनम् ॥ १

धेहि लोचने मयि सुलोचने
किमपि वद वचो मञ्जुलस्वने ।
सुमुखि मा स्म भूर्मत्पराङ्मुखी
त्वत्समागमे स्यामहं सुखी ॥ २

अतुलतनुरुचा भासितं त्वया
हृदयमन्दिरं संप्रविष्टया ।
सदनदीपिका यदि न भवसि मे
तमसि कथमहं प्रियतमे रमे ॥ ३

कान्तिरैन्दवी निशि विराजते
नयनरम्यता नो दिवायते ।
वदनमण्डलं तव तु या श्रिता
सावतिष्ठते सततमविकृता ॥ ४

अविकृतात्मतां दर्शय प्रिये
हृदयहारिणीं त्वां प्रसादये ।
सदनचारिणी मन्दहासिनी
भव च विपदि मे धैर्यदायिनी ॥ ५

अष्टमं रत्नम्

कपर्दकथा

पुरा कविः कोऽपि कपर्दनामा
यात्रोत्सवं दूरभवं दिदृक्षुः ।
निजां समारुह्य मुदा तुरङ्गीं
मार्गाटवीमाक्रमितुं प्रवृत्तः ॥ १

न तादृशी क्वापि कदापि वश्या
केनापि दृष्टा तुरगी श्रुता वा ।
वाञ्छात्रतस्तस्य जवाद् द्रवन्ति
भेजे स्थितिं यच्च गतिं स्थिता सा ॥ २

मध्यं श्रितोऽभूद्रविरम्बरस्य
कविर्गताध्वा क्षुधयाभ्यभावि ।
फलेग्रहिः कोऽपि तरुस्तदानीं
तदीयदृष्टिं रमयाम्बभूव ॥ ३

तं पादपं सस्पृहमीक्षमाणः
स्थूलासितस्निग्धफलैर्विभान्तम् ।
वृतिं तदीयां परितः स्फुरन्तीं
न कण्टकाढ्यां गणयाञ्चकार ॥ ४

वाञ्छात्रतो वेगगतिं नियम्य
तस्यास्तुरङ्ग्यास्स तरोरधस्तात् ।
पृष्ठे कृतोर्ध्वस्थितिराददानः
फलानि भूयांसि भृशं तुतोष ॥ ५

तदीयपर्याणनिवेशिताङ्घ्रे—
र्निरस्तशङ्कं लुनतः फलानि ।
हा हा कवेर्भक्षयतः प्रकाम—
मयं तु चेतस्युदभूद्विचारः ॥ ६

धन्योऽस्मि यस्यैवमियं तुरङ्गी
वश्या च गुण्या च मनोहरा च ।
यदीयपृष्ठे स्थितिमान् भवामि
स्थिरश्च सुस्थश्च यथा क्षितिस्थः ॥ ७

व्रजन्नथानेन पथा तु कश्चित्
पान्थो वदेदप्यनपायशङ्की ।
चलेति शब्दं तुरगी तदा मे
विनिःसृता स्यात्पदयुग्ममूलात् ॥ ८

तच्छाखिशाखासु विषक्तमूर्धा
चलेति शब्दं सुतरां प्रमादी ।
यावत्स तारस्वरमुज्जगार
तावत्पुरस्ताद्वडवोच्चचाल ॥ ९

कविः पतित्वा भुवि कण्टकेषु
सस्मार सूक्तिं स इमां तदानीम् ।
सुचिन्तितस्यापि मनोगतस्य
वरं ह्रुतिर्नैव पुनः प्रकाशः ॥ १०

नवमरत्नम्

स्तेयविनिमयः

१

त्वया मदीयं मया त्वदीयं
हृदयमदयमपहृतम् ।
स्वे स्वे निहितं हृदि निःशङ्कं
किं पुनरिदमुचितम् ॥

२

यत् परकीयं तन्न प्रियमपि
चोरयितुं युज्यते ।
स्तेयविनिमयः प्रिये त्वयं नौ
सुतरामभिरोचते ॥

३

त्वया मयापि च यन्मुषितं तत्
तव च मम च भवतु ।
यत्र च निहितं तत्र संततं
स्थिरपदमपि तिष्ठतु ॥

४

त्वमहं जाता— हं त्वमिदानीं
द्वैतमस्तमुपगतम् ।
केन कस्य किं कदा कथं वद
हृदयवल्लभे हृतम् ॥

दशम रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

४९

करयोर्यद् द्वयेनापि स्वामी साधयितुं क्षमः ।
ततः शतगुणं कुर्यात् स एकेनैव चक्षुषा ॥

५०

करोति पदमादरो गुणिषु दीनवेषेष्वपि ।

५१

कर्तारमेति प्रथमोऽपराध—
उपेक्षितारं व्रजति द्वितीयः ।

OR

प्रथमस्यापराधस्य दोषः कर्तरि युज्यते ।
द्वितीयस्य तु तस्मिन् यः क्रियमाणमुपेक्षते ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

49

One eye of the master does more than both his hands.
PROVERB.

50

Virtue, though clothed in a beggar's garb, commands respect.
SCHILLER.

51

The first faults are theirs that commit them
The second are theirs that permit them.

PROVERB.

५२

कर्तुर्वक्तरि धृष्टतां समधिकां प्रायेण वीक्षामहे ।

५३

कर्मण्येवाधिकारो नः सर्वेशस्य तु तत्फले ।

५४

कल्पकता धीस्तरुणानां
विवेकिता परिणतवयसाम् ।

५५

कवयश्चापि वीराश्च सवंशा इव भान्ति मे ।
यदेकैश्चिन्त्यते चित्ते तदन्यैः क्रियते यतः ॥

५६

कस्य नाम मनुजस्य सुज्ञता
सर्वदा समतयैव दृश्यते ।

52

The word is always bolder than the deed.

SCHILLER.

53

Work is our business; its success is God's.

GERMAN PROVERB.

54

Invention is the talent of youth, and judgment of age.

SWIFT.

55

Poets and heroes are of the same race. The latter do what the former conceive.

LAMERTINE.

56

No man is wise at all moments.

ANONIMOUS.

५७

कामं दोषः ख्याप्यतेऽयं नराणां
यद्दौर्बल्यं नात्मनो जानतेऽमी ।
नाल्पीयांसस्त्वत्र जीवन्ति मन्ये
ये सामर्थ्यं चापि जानन्ति न स्वम् ॥

५८

कामं निगृह्यते यत्नान्न तु प्रायः प्रशाम्यति ।
येन केन प्रकारेण स्वभावो दारुणोऽनलः ॥

५९

कार्यं बहुजनायत्तं न हि प्रायेण सिध्यति

६०

कार्यं हृदा विनिश्चिन्वन्नुपायं चिन्तयन् धिया ।
निर्वर्तयंश्च हस्तेन संसिद्धिं लभते नरः ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

57

Although men are accused of not knowing their weakness, yet perhaps a few know their strength.

SWIFT.

58

Nature is sometimes subdued, but seldom extinguished. BACON.

59

Affairs that depend on many rarely succeed.

GUICCIARDIN.

60

A heart to resolve, a head to contrive, and a hand to execute. GIBBON.

६१

कालः कथं नाम मयास्य मेय
इत्येव चिन्ताकुलितेन पुंसा ।
न भूयसा व्यर्थतयैव मेय—
मस्त्यल्पमायुः क्षणभङ्गुरं च ॥

६२

कां दशामुपगतेन केन किं
कुत्र कर्तुमुचितं कदेति च ।
निश्चिनोति मनुजो यया धिया
तां वदन्ति किल दीर्घदर्शिताम् ॥

६३

कियज्जानास्तीति नैव किं जानासीति केवलम् ।
प्रकटीकरणायालं ज्ञातुश्चित्तसमुन्नतेः ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

61

Life is not long, and too much of it must not pass in the idle deliberation how it shall be spent.

JOHNSON.

62

Prudence is that virtue by which we discern what is proper to be done under the various circumstances of time and place. MILTON.

63

It is not the quantity, but the quality of knowledge which determines the mind's dignity.

W. E. CHANNING.

एकादशं रत्नम्

किं ते मनसि

किं तिष्ठसि किमपि न वदसि
मन्मुखे दृशं निदधासि किं ते मनसि ॥ १

अन्तरान्तरा किं हससि
किं हसन् शोकमायासि किं ते मनसि ॥ २

निजपथं किं न जानासि
मां पृच्छन् किं जिह्रेषि किं ते मनसि ॥ ३

न ब्रूयामिति चिन्तयसि
विब्रूयामिति मथमेषि किं ते मनसि ॥ ४

अयि पथिक यथा गृह्णासि
न हि तथा तवेयं दासी किं ते मनसि ॥ ५

त्वं सदैव हृदये वससि
ननु वपुषा भिन्नो भासि किं ते मनसि ॥ ६

किं भ्रमन् मनो मे हरसि
हृतचित्तां मां विजहासि किं ते मनसि ॥ ७

द्वादशं रत्नम्

दोषान्वेषणम्

कदाचित् कोऽपि तत्त्वज्ञः केनापि पृष्टः। भो महापण्डित। किं नु खल्वस्मिँल्लोकेऽतीव दुष्करं किं चातीव सुकरमिति। तदा तेन पण्डितेन किंचिदिव विचार्य भणितम्। यदिह निजदोषपरीक्षणं नाम तदतीव दुष्करम्। परदोषणं चातिसुकरमिति। तथा चोक्तं केनापि कविवर्येण।

आत्मनः प्रियतया तनुभाजां
नात्मनः कृतिषु दूषणदृष्टिः।
सर्वतस्तिमिरमस्यति दीपो
नात्ममूलतिमिरं विनिहन्ति॥

—आनन्दवृन्दावनचम्प्वाम्।

परदोषेषु दक्षा अपि न वयं निजदोषजनितात्मनो हानिं लक्षयामः। वस्तुतस्तु न तथानर्थाय नः कल्पन्ते दोषाः परकीया यथा स्वीया एव। एवं सत्यपि न दूषयामः स्वदोषान् प्रत्युताभिनन्दामः। इयान् खल्वस्माकमनुराग एतेषु गुणत्वेन गृहीतेषु यत् परैः प्रबोधिता अपि निषिद्धा अपि तिरस्कृता अपि दण्डिता अपि स्वकृतिं मण्डयन्तो नैतान् परित्यजामः। एतैः परिष्वक्ता महदपि दुःखं सलीलमेवानुभवामः। अर्थहानिं न गणयामः। जीवितमपि संशये पातयामः। सर्वस्वेऽपि विनाशोन्मुखे परं निधानमित्येतेष्वेवाभिरममाणाः कामपि निर्वृतिं निर्विशामः।

फलान्तरमनपेक्षमाणैरपि केवलं स्वचित्तस्वास्थ्यायैव परिवर्जनीयमस्माभिः पराशुभचिन्तनं, समुपेक्षणीयाः परदोषाः, अगणनीयानि च परस्खलितानि । परेषामुक्तिषु प्रायशो दुराशयो न कल्पनीयः । कृतयोऽप्यनसूययैव पर्यालोचनीयाः । तेषु तेषु प्रसङ्गेषु तानि तानि कर्माण्याचरन्तस्तैस्तैर्व्यसनैरभिभूयमानास्तांस्तान् दोषान् परिहर्तुमप्रभवो यथा यथा परेऽस्मासु व्यवाहरंस्तथा तथैव व्यवहर्तुं शक्यमासीदेतेषां नान्यथानन्यगतिकत्वादिति विचारयद्भिः समाहितचित्तैरस्माभिर्भवितव्यम् ।

परान् दूषयन्तोऽप्यसन्तश्चरन्ति
तदेव स्वयं यत्परे दूषयन्ति ।
न सन्तश्चरन्तोऽपि कर्माणि सन्ति
परेषामसन्ति स्ववाचोद्गिरन्ति ॥

त्रयोदशं रत्नम्

प्रबोधनम्

१

एकत्वं सर्वे याम
भेदांश्च दूरात्त्यजाम
किं नु तदा परिहास्यते भुवि नो चिरमस्ताम् ॥

२

किं भिन्नैर्बहुभिरसारै-
रभिमतान्योन्यसंहारैः
कथमिह शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिस्तेषु दृश्यताम् ॥

३

यत् स्वीयं तत् स्वीकार्यं
परकीयं संपरिहार्यं
हेयाहेयविवेकवतां वशगा हि संपदः ॥

४

स्वं बिभ्रति न त्वाददते
परकीयं ये प्रभवस्ते
तद्विपरीता दासा अथवा स्तेयजीविनः ॥

५

हा भुवीदृशा मा भूम
स्वत्वं न जातु विजहाम
स्वत्वे हीने सत्त्वविहीनो ना विनश्यति ॥

चतुर्दशं रत्नम्
विद्वद्वचनानुवादः

६४

किं तया कलया पुंसो यया वृत्तिर्न सिध्यति ।

६५

कुधियां हि गणः शरणं सुधियाम् ।

६६

कुशलो वरमबलः प्रबलो नाकुशलः ।

६७

कृच्छ्रलब्धा हि या विद्या शेवधिः स्वीय एव सः

६८

कृतागसः सानुशयाः प्रशस्या अनागसः श्लाघ्यतरास्ततोऽपि ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

64

It is a poor art that the artisan can't live by.

ITALIAN PROVERB.

65

The multitude of fools is a protection to the wise.

CICERO.

66

Skill surpasses strength. FRENCH PROVERB.

67

Knowledge conquered by labour becomes a possession—a property entirely our own.

S. SMILES.

68

Repentance is good, but innocence is better.

PROVERB.

६९

कृतार्थतां यत्र नरः प्रयाति
तदेव गण्यं किल दीर्घमायुः ।

७०

कृतिः कृता या परमेश्वरेण
न कस्यचित्सापकृतिं करोति ।

७१

केषांचिदास्वादनमेव कार्यं
केषांचिदिष्टं गिलनं विदंशम् ।
ग्रन्थाः कियन्तस्तु मुखे कृता ये
शनैःशनैश्चर्वितजारिताः स्युः ॥

७२

खलवचःश्रवणं खलदर्शनं
बत खलीकरणं स्वयमात्मनः ।

\+ + + + + + + +

69

That life is long which answers life's great end.

YOUNG.

70

The act of God does wrong to no man.

L. MAX.

71

Some books are to be tasted, others to be swallowed, and some few to be chewed and digested. BACON.

72

To see and listen to the wicked is already the beginning of wickedness. CONFUCIUS.

७३

खाद्यं खगानां निरमायि वेधसा
तत्प्राप्तये तूड्डयनीयमम्बरे ।

७४

गद्यात्पद्यमयं वचो निगदितं बह्वर्थमल्पाक्षरम् ।

OR

गद्यादल्पपदेनापि भूयः पद्येन गद्यते ।

७५

गिरां विनायाससमुदीरिताना—
मव्याजरम्या किल कापि रीतिः ।

७६

गुणेन केनापि निजेन कस्यचित्—
आत्मानमावश्यकतां नयेन्नरः ।

७७

गोपनं भवति पापकर्मणः पोषणाय परिवर्धनाय च ।

73

God gives birds their food, but they must fly for it. DUTCH PROVERB.

74

Poetry says more and in fewer words than prose. VOLTAIRE.

75

To talk without effort is after all, the great charm of talking. HARE.

76

Make yourself necessary to somebody.
EMERSON.

77

Evil is nourished and grows by concealment.
VIRGIL.

पञ्चदशं रत्नम्

प्रज्ञाष्टकम्

प्रज्ञारहितं सारविहीनं
विपदल्पापि प्रबाधते ।
अनिलकला पेलवापि चलयति
तृणमवलोकय मूढमते ॥ १

चक्षुष्मन्तोऽपि न गुणदोषान्
प्रज्ञाहीनाः पश्यन्ति ।
नास्ति भुवीह त्वर्थो यं न
प्रज्ञावन्तो जानन्ति ॥ २

भीरुः शूरं जयति दुर्बलः
प्रबलं प्रज्ञायोगेन ।
असहायः ससहायं प्राज्ञो
मूढचेतसं गणयति न ॥ ३

नीलवर्णजलधरः पिधानं
भवति भास्वतो नभसि ततः ।
क्षणमात्रेण तु वहन् रंहसा
किं न निरस्यति तं वातः ॥ ४

तमोभवं भुवि ततं नराणां
परमार्थस्य तिरोधानम् ।
प्रज्ञादीपशिखाहंकारं
तिरयति कृतहृदवस्थानम् ॥ ५

कल्पलतेव प्रज्ञा लोके
फलं चिन्तितं प्रयच्छति ।
प्रज्ञयैव संसारसागरं
मनुजो दुस्तरमपि तरति । ६

शास्त्राभ्यासं सज्जनसङ्गं
कृत्वा प्रज्ञां विवर्धय ।
सेकावेक्षणवर्धितवल्ली—
मिव फलवत्तामपि गमय ॥ ७

फलमभिलषता कृषीवलेन
प्रथमतरं कृष्यते धरा ।
प्रज्ञाधिगमे बाल्य एव खलु
कर्तव्या नृभिरपि त्वरा ॥ ८

षोडशं रत्नम्

ग्रन्थनिर्माणलीला

[शिशुर्मातरं प्रति]

१

लेखाँल्लिखन् यत्नत एव तातो
ग्रन्थान् बहूनम्ब विनिर्मिमीते ।
किं लिख्यतेऽनेन पुनः सदैव
जानाति कस्तत्तदहं न जाने ॥

२

दिनावसाने स समीपतस्ते
पठन् स लेखानुपविष्ट आसीत् ।
त्वया तदर्थः परमार्थतः किं
ज्ञातोऽस्ति तन्मे कथयस्व मातः ॥

३

त्वया सुरम्याः कथिताः कथा नः
कतीह कुर्वन्ति मनोविनोदम् ।
किं तादृशीनां रचने पटुत्वं
तातस्य नास्तीति विभाति चित्रम् ॥

४

किं न श्रुतास्तेन मयेव मातु-
र्मुखात्कथा व्यन्तरराक्षसानाम् ।

किं विस्मृता वा सकला अपीमा
वितर्कयन्नेदमवैमि मातः ॥

५

स्वग्रन्थनिर्माणनिविष्टचित्तः
स्नानाय नायात्यसकृत् स काले ।
तदोपयान्ती शतकृत्व एनम्
त्वमाह्वयस्यम्ब मृदुस्वरेण ॥

६

तदागमं त्वं प्रतिपालयन्ती
तदन्नमुष्णं सुचिरं दधासि ।
वचस्युदासीन इव त्वयं ते
लिखन् कथंचिन्न विराममेति ॥

७

दिवानिशं यत्र करोति तातो
निर्माणलीलां नवपुस्तकानाम् ।
हा बाललीलां यदि तत्र कर्तुं
गच्छामि मां तर्जयसे त्वमम्ब ॥

८

" रे रे बटो दुर्ललितापयाहि
मा शब्दमुच्चारय कंचिदत्र ।
कार्योपरोधं कुरु मा पितुस्ते "
कोपाकुला मामिति हा ब्रवीषि ॥

९

तल्लेखनीमम्ब यदा गृहीत्वा
तत्पुस्तके जातु लिपिं लिखामि ।
तदा रुषा मां नु निभालयन्त्या-
स्तथा चरन् सोऽपि न किं रुषे ते ॥

१०

हा हा पिता लेखनपत्रराशीन्
क्षयं नयंस्तेऽस्ति न गण्य एव ।
नौकार्थमेकं यदि पत्रखण्डं
गृह्णामि मां दुर्ललितं प्रवक्षि ॥

११

नैकाः स रेखा बत कृष्णवर्णाः
कर्षन् स्वहस्तेन पुरोऽपि पश्चात् ।
कियन्ति पत्राणि मलीमसानि
दिने दिने किं नु वृथा करोति ॥

सप्तदशं रत्नम्

दयितानुज्ञापनम्

मा रुदिहि करुणं मृदुलहृदये
सुखमिह वस निजनिलये
योद्धुं त्वहमधुनाये ॥
स्थितमिह यदि हृदयमिदं
समरभुवि किं साधये ॥ मा रुदिहि० ॥
झटिति समर्पय मम हृदयं मे
देहि च निजमपि धृतिमति रामे
भवतु वचनमिद—
मुदीरित—। मनुमतं । सदये । मा रुदिहि० ॥

अष्टादशं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

७८

चक्षुष्मत्त्वं सुपर्याप्तं न क्रेतुः शतचक्षुषः ।
विक्रेतुः पुनरेकेन चक्षुषा चरितार्थता ॥

७९

चरितं प्रत्यवेक्षस्व परः शत्रुरिवात्मनः ।
परमो ह्यात्मनो बन्धुर्भविष्यस्येवमाचरन् ॥

८०

छायोपेतघनस्योर्ध्वं तारा तेजोयुता स्थिता ।

८१

जगतीह जन्मभाजो यः श्वासः प्रथमतः समुद्भवति ।
मृत्योरापाततोऽसौ पादन्यासध्वनिः प्रथमः ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

78

For the buyer, a hundred eyes are too few, for the seller one is enough. ITALIAN PROVERB.

79

Observe thyself as thy greatest enemy would do, so shalt thou be thy greatest friend.

JEREMY TAYLOR.

80

Above the cloud with its shadow is the star with its light. VICTOR HUGO.

81

The first breath is the beginning of death.

PROVERB.

८२
जनकः कार्यविपत्तेरनिर्णयो दीर्घसूत्रता जननी ।

८३
जनाः पुराणं सकलं श्रयन्ते
नवं पुनः साध्वपि नाद्रियन्ते ।

८४
जानता यज्जान इति न जानामीत्यजानता ।
ऊरीक्रियेत सुज्ञेन सुज्ञत्वं तस्य तद्विदुः ॥

८५
जिजीविषूणां किल वार्द्धकाय
वार्द्धक्यभीतिर्हृदि नेति नैव ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

82

Indecision and delay are the parents of failure.

CANNING.

83

We extol what is old, regardless of what is of modern date. TACITUS.

84

When you know a thing, to hold that you know it; and when you do not know a thing, to allow that you do not know it: This is knowledge.

CONFUCIUS.

85

We hope to grow old, yet we dread old age, that is to say, we love life and shrink from death.

LA BRYERE.

८६

जीवन्तः प्रियतां यान्तु मृता आदरपात्रताम् ।

८७

जीवन्तोऽतिसृजन्ति नो किमपि ये तैर्जीवितान्ते धनम् ।
दत्तं स्वार्थपरत्वमेव परमं चष्टे न किं तत्त्वतः ॥

८८

ज्ञातिषु यदृच्छया स्यान्निजेच्छया बान्धवेषु नः स्वत्वम्

८९

तत्सुखं निस्तुलं यस्मादन्येषामुपचीयते ।

९०

तदेव नो गम्यं जगति
यन्नो गमयेद्दिवं प्रति ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

86

Hold the living dear and honour the dead.

GOETHE.

87

Posthumous charities are the very essence of selffishness, when bequeathed by those who, when alive would part with nothing. COLTON.

88

Our relations are ours by lot, our friends by election. DELILLE.

89

The most exquisite pleasure consists in promoting the pleasures of others. LA BRUYERE.

90

Let us learn upon earth those things that call us to heaven. S. T. JEROME.

९१

तदेव श्रूयते पुंसा श्रुतं यदवगम्यते ।

९२

तन्मा कुरु परद्वारा यत्कर्तुं शक्यमात्मना ।

९३

तरूणामिव नो वृद्धिर्गुणानां जायते क्वचित् ।
गूढं मूलं न चेदेषां स्यान्मित्रस्याप्यगोचरे ॥

९४

तस्मिन् स्वत्वमतिस्तस्य यद्धि यस्य प्रियं भवेत् ।
प्रियं विश्वेशितुर्विश्वमित्येवास्मिंस्तदीयता ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

91

A man hears only what he understands.

GOETHE.

92

Never do that by proxy which you can do yourself.

ITALIAN PROVERB.

93

Like other plants virtue will not grow unless its root be hidden, burried from the eye of the sun.

CARLYLE.

94

We own whom we love.
The Universe is God's because He loves.

WARD BEECHER.

९५

तारा वाचः सन्ति वाग्भ्यः कृतीनाम

OR

तारस्वरेण सुतारामुक्तिभ्योऽपि ब्रुवन्ति किल कृतयः।

९६

तिरोधानं दृष्टेस्तिमिरमिव तेजोऽपि विततम्।

९७

तृणमपि शरणीकुर्याज्जले निमज्जन्ननन्यगतिकत्वात्।

९८

त्वमेव पूर्णः कविरीश राजसे
स्वयं कृतीरात्मन एव नाटयन्।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

95

Actions speak louder than words.

PROVERB.

96

The light can be a curtain as well as the darkness.

GEORGE ELIOT.

97

A drowning man will catch at a straw.

PROVERB.

98

God is the perfect poet who in his person acts His own creations.

BROWNING.

नवदशं रत्नम्

अमेयस्त्वम्

१

स्थितानि जठरे यस्य भुवनानि चतुर्दश ।
तं भक्त्याभ्यर्चयन्तस्त्वां संपुटे स्थापयामहे ।

२

जानन्तोऽपि निराकारं त्वां तव प्रीतये वयम्
निजनर्तननैपुण्यं कौतुकाद्दर्शयामहे ॥

३

संख्यातीतमहिम्नस्ते यशोवर्णनकाम्यया ।
प्रभो गीतानि गायामस्तनुवाग्विभवा अपि ॥

४

अमेयस्त्वं मितो भूत्वा वसन् हृदयसम्पुटे ।
नृत्यतां गायतां चापि न किं नोऽसि प्रवर्तकः ॥

विंशं रत्नम्

स्वधर्मनिष्ठा

मानधने मा कुरु कोपं दयितजने ॥ ध्रु० ॥

१

अयि मृदुवचने मा मैवं भण
निर्घृण इति मां मनसि च मा मन ॥

२

कामं रणभुवमहमुपयामि
हृदयहारिणीं त्वां विजहामि ॥

३

पूतं हृदयं शान्तं चित्तं
नहामि वदनं तव सद्वृत्तम् ॥

४

घोरं यामि रणाङ्गणमधुना
सङ्गमुपैतुं दारुणरिपुणा

५

त्वद्भुजवलयं निर्वृतिनिलयं
कण्ठगतं शिथिलयामि सदयम् ॥

६

कुर्वे परिरम्भणमसिलतया
खलरिपुकण्ठस्य च करधृतया ॥

७

मञ्चकपृष्ठात् समवतरामि
हयवरमयमहमारोहामि ॥

८

प्रावरणं मृदु परित्यजामि
वर्म शर्मदं वपुषि बिभर्मि ॥

९

स्थिरपदमपि मे त्वय्यनुरागम्
मन्तुं नार्हस्येव विरागम् ॥

१०

क्षात्त्रो धर्मः प्रेरयते मां
समरभूमिमवतरितुं विषमाम् ॥

११

स्थिरतरभक्तेर्विरतिमिमां मे
त्वमपि स्तोष्यसि मनोऽभिरामे ॥

१२

मानधनस्य च मम हृदये चेत्
स्वधर्मनिष्ठेदृशी न निवसेत् ॥

१३

किलाभेयं त्वयि मे प्रीतिः
किलाभापि च तव मयि भक्तिः ॥

एकविंशं रत्नम्

धर्माष्टकम्

१

श्रुत्यङ्गनाया उदरात्प्रसूति-
स्तवास्ति रे धर्म सुसूक्ष्मरूप ।
त्वयैव दीपेन तमस्तरन्ति
गाढं मनुष्या निजमार्गरोधि ॥

२

असत्पथं ये समुपाश्रयन्ति
पीत्वा प्रमादात्मकमेव मद्यम् ।
नियम्य तान् वर्त्मनि दण्डरूपः
प्रचोदयान् स्थापयसे प्रवीण ॥

३

यदा भयस्थानशतानि मूढं
संक्षोभकारीणि समाविशन्ति ॥
तदा विधेयानि दिशन् करोषि
सिद्धार्थमेनं विधिगौरवेण ॥

४

न च्छेतुमीशा अजितेन्द्रिया ये
कृतप्रयत्ना अपि मोहजालम् ॥
तान्मोचयन् भद्र ततस्त्वमेव
परं पदं प्रापयसे समर्थ ॥

५

प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्ति-
 र्थेषु सन्देहपदेषु येषाम् ।
एवंविधाः केऽपि कृपाकटाक्षान्
 सतोऽसतो वा गणयन्ति नो ते ॥

६

अबोधपूर्वं चरतां त्वदिष्टं
 वृत्तिर्विपर्यस्यति चेत्कदाचित् ।
तदा त्वमालम्बनमेध्यमीषां
 सन्मार्गविभ्रंशनिवारणाय ॥

७

त्वामादरादत्र निषेवमाणाः
 श्रेयोऽधिगच्छन्त्युभयत्र लोके
न जात्वदृष्टेऽपि फले त्यजन्तु
 भक्तिं नराः स्वां त्वयि संनिविष्टाम् ॥

८

नयपथं मम दर्शय सर्वदा
 विषयलोलुपतां विलयं नय ।
कुरु मतिं स्वनिदेशवशंवदां
 नियमयन् विधिभिर्विविधैर्निजैः ॥

द्वाविंशं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

९९

दीनः शोकेन मौनी प्रथयति परमां वाग्मितां मूकभावात् ।

१००

दीनांस्त्यक्तान् द्रष्टुमायान्तु भूयो
दृप्तान् श्लिष्टान् संपदः संत्यजन्तु ।

१०१

दुःखान्यतीतानि किल स्मृतानि
कुर्वन्ति सौख्यानि रसाधिकानि ।

१०२

दुर्लभो यथा लेखकः पटुः
प्रायशस्तथा वाचकोऽपि हा ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

99

Silence is the consumate eloquence of sorrow.

W. WINTER.

100

May Fortune revisit the wretched, and forsake the proud. PROVERB.

101

Sorrows remembered sweeten present joy.

R. POLLOK.

102

A good reader is nearly as rare as a good writer.

WILLMOTT.

१०३

दुष्कृतीनां तिरोधानं जयमाहुर्मनीषिणः ।

१०४

दूरावलोकनसुखे सुसमुन्नतत्वा—
द्विस्तारभाजि विषये सुधियो रमन्ते ।
नेत्रावरोधनिपुणे त्वतिनीचभावात्
संकोचभाजि कुपथे कुधियश्चरन्ति ॥

१०५

देवानांप्रिय इत्ययं भवतु ते शब्दो यथार्थाक्षरो
भो भो मूर्खशिरोमणे त्वदवनं कुर्वन्तु देवाः सदा।
त्वं चेन्नात्र सुरक्षितो भुवि भवेः सामात्यसंघः सखे
धूर्तानां वद का गतिः कथमिमे कुर्वन्तु वृत्तिं तदा ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

103

Success throws a veil over the evil deeds of men.

DEMOSTHENES.

104

The wise man travels in lofty far-seeing regions; the fool in low-lying, high-fenced lanes.

CARLYTE.

105

God save the fool, don't let them run out, for, without them, wise men couldn't get a living.

AMERICAN PROVERB.

१०६

दैन्याद्यद्धि क्षितं किंचिन्मानवेनात्र भूतले ।
महता खलु पण्येन तत्क्रीतमिति गण्यताम् ॥

१०७

दोलायमानो गुणदोषपक्षयो–
र्न स्याद्गुणाढ्यः परमार्थतो गुणी ।

१०८

दोषसाम्येऽपि मित्रत्वं गुणसाम्ये यथा नृणाम् ।

१०९

धनलाभेन यावन्तो लोभवन्त इहाभवन् ।
तावन्तो नैव लोभेन धनवन्तः कदाचन ॥

११०

धरणिं जलसेकेन तन्वता सस्यशालिनीम् ।
तुल्यः प्रस्रवणेनेह नरस्त्यागपरायणः ॥

+ + + + + + + +

106

He buys very dear who begs.

PORTUGUESE PROVERB.

107

Virtue that wavers is not virtue. MILTON.

108

Kindred weaknesses induce friendship as often as kindred virtues. BOVEE.

109

Riches have made more men covetous than covetousness has made men rich.

SCOTCH PROVERB.

110

A beneficent person is like a fountain watering the earth and spreading fertility. EPICURUS.

१११

धर्मो वर्म सुदुर्भेद्यं संसाररणयोधिनाम् ।

११२

धिया स्वया तत्त्वं दिशती कल्पनया मुदमादधती ।
कलावती या विनिर्मिता सा विदिता नाम्ना कविता ॥

११३

धीरङ्गनाया हृदयेन नेया धिया च नेयं हृदयं नरस्य ।

११४

धीरस्तु मूर्खस्य कदापि नाम तदीयचित्ते न पुनर्विवेकः ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

111

Virtue is the strongest shield. MOTTO.

112

Poetry is the art of uniting pleasure with truth by calling imagination to the aid of reason.

JOHNSON.

113

A woman's head is always influenced by her heart; but a man's heart is always influenced by his head. LADY BLESSINGTON.

114

A fool may sometimes have talent, but he never has judgment. LA ROCHE.

त्रयोविंशं रत्नम्
रमणीरमणीयता

आलोके सा मम निपतिता शैशवे वर्तमाना
सौम्याकारा सुरुचिरतरा शर्वरीव प्रभाता ।
सा खेलन्ती कुसुमनिकरैरात्मवन्मन्दहासैः
सानन्दं मे हृदयमकरोत् तद्वदव्याजरम्या ॥ १
पश्चाद्बाला पुनरपि यदा षोडशाब्दा व्यलोकि
रूपं रम्यं विनयमधुरं तत्तदीयं तदासीत् ।
ज्योत्स्नाप्राया तनुरुचिरभूद्गीतकल्पा च वाणी
सेर्ष्यं दृष्ट्वा बहुभिरपि सा धन्यमेकं व्यधत्त ॥ २
तस्या लब्ध्वा पदकमलयोः कान्तमाज्ञाकरत्वं
नीता नैके क्षण इव मया वत्सराः सौख्यभाजा ।
सा पुष्पत्वं झटिति कलिका प्राप्य याता फलत्वं
माता भूत्वा नयनसुभगां यत्तनूजामसूत ॥ ३
सूत्वापत्यं सुतनुरपुषद्यादृशीं रूपशोभां
नासीन्मन्ये तदवधि मया तादृशी दृष्टपूर्वा ।
हा सौन्दर्यं प्रकटमकरोद्यद्दिवं प्रस्थिता सा
नूनं लोके कथमपि तुला तस्य नैवोपलभ्या ॥ ४
दिव्यं तेजः किमपि सुतनुं प्रावृणोत् सर्वतोऽपि
देवः साक्षात् सवितृतनयः पार्श्वभागे स्थितोऽभूत् ।
वाञ्छाशून्यं भयविरहितं जीवितं त्यक्तुकामा
रामा सासीन्मम नयनयोः सर्वथैवाभिरामा ॥ ५

चतुर्विंशं रत्नम्

रसिकरञ्जनम्

सुनिर्मले सरसीसलिले
वसतु मराली सत्कमले ॥ १
मृगनयनानां कुचस्थले
रुचिरा हारलता विपुले ॥ २
सौमनसस्रजि भृङ्गततिः
वाचि तथा मे रसिकमतिः ॥ ३
वीक्ष्य घनालीं मयूरकः
शरत्कौमुदीं चकोरकः ॥ ४
रथाङ्गनामा भानुरुचं
यथा तथेमां मद्वाचम् ॥ ५
विलोक्य सुजनो मुदमेतु
मनोरथं मम सफलयतु ॥ ६
साचि वीक्षितं रमणीनां
मुदमाधत्ते विलासिनाम् ॥ ७
मुग्धजल्पितं बालानां
हरति मानसं प्रौढानाम् ॥ ८
वाङ्मधु मद्वदनाद्गलितं
रसिकमनः कुरुतान्मुदितम् ॥ ९

पञ्चविंशं रत्नम्

रूपं बलं योषिताम्

काप्युरोनिहितकरयुगला
लोलालकपिहितकपोला।
भिक्षार्थमटन्ती बाला
भूपालं समुपससार ॥ १

तस्या वपुरतितरकान्तं
कविवर्णनविषयातीतं
नयनयोर्गोचरीभूतं
मोहयामास भूपं तम् ॥ २

धारयन् सुरुचिरं वेषं
भासयन् निजान्तिकदेशं
अनुहरन् रुचा नाकेशं
विजहौ स निजासनमाशु ॥ ३

सुप्रसन्नवदनो दीनां
भूषितवपुरनलंकरणां
तामधनां स वरो धनिना
मुपयान्तीं प्रत्युदियाय ॥ ४

विस्मयोत्फुल्लनयनेन
गृह्णता करं स्वकरेण
सा सभाजिता भूपेन
निजनिखिलसभाजनपुरतः ॥ ५

मृगनयना मृगाङ्कवदना
संवीतमलिनपरिधाना
सा ददृशे धनसंवरणा
तारापतिमूर्तिः साक्षत् ॥ ६
गुल्फयोर्वल्गुतां कोऽपि
नययो रुचिरतां कोऽपि
कुचयोश्च रम्यतां कोऽपि
प्रशशंस विस्मयात् तस्याः ॥ ७
" इयमसितकुटिलकेशान्ता
ललनाजनललामभूता
क्षितितलागता सुरवनिता "
इत्युदभूत् परितो वाणी ॥ ८
राजापि सत्यवागेवं
निजगाद प्रकटितभावम्
इयमर्हति खलु नरदेवं
भर्तारं परमोदारम् ॥ ९
सा वरानना नृवरेण
बहु शुशुभे तेन वरेण
स च वरो वधूयोगेन
परिपुपोष सुषमामसमाम् ॥ १०

षड्विंशं रत्नम्
विद्वद्वचनानुवादः

११५
न किमपि कमनीयं वस्तु यन्न स्वकीयम्।

११६
न कुतोऽपि भयं यस्य बेलन स न हीयते।
ततोऽपि यद्भयं चित्ते सर्वेषामपि वर्तते॥

११७
न चेदुत्साहसंपन्नो धीमान्न विजयी भवेत्।

११८
न जातु विनिवर्तते वदनतो वचो निर्गतम्।

११९
न तच्छ्रेयस्करं किंचिद्यन्न नैसर्गिकं भवेत्।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

115
Nothing is graceful that is not our own.

COLLIER.

116
He who fears nothing is not less powerful than he whom all fear.

SCHILLER.

117
A man of talent without energy added to it is a failure.

CHAMFORT.

118
A word once uttered can never be recalled.

HORACE.

119
Nothing leads to good which is not natural.

SCHILLER.

१२०

न तथा विश्रमापेक्षौ करौ न नयने अपि ।
यथा जिह्वा मनुष्याणां व्यापृता निजकर्मणि ॥

१२१

न तथा समुपादानाद्यथा खल्वतिसर्जनात् ।
अर्थवत्त्वं नरस्येह जायते शोभतेऽपि च ॥

१२२

न तथोन्नमतां प्रायो नमतां नेदीयसी यथा प्रज्ञा ।

१२३

न तस्य पतनाद्भयं भवति यस्य नीचैःस्थितिः ।

१२४

न त्वं साधुः सुतरां वृत्तिः साधीयसी तवास्ति न चेत् ।
तस्या अपि यादृश्या युक्तोऽसीत्यामनन्ति सुहृदस्ते ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

120

Give your tongue more holiday than your hands r eyes. RABBI BEN AZAI.

121

In this world it is not what we take up, but 'hat we give up, that makes us rich.

WARD BEECHER.

122

Wisdom is oftentimes nearer when we stoop ıan when we soar. WORDSWORTH.

123

He that is down needs fear no fall

JOHN BUNYAN.

124

You are not very good if you are not better ıan your best friends imagine you to be.

LAVATER.

१२५

नामितमेव धनुः क्रियते यदा
निजबलं प्रकटीकुरुते तदा।

१२६

नरः करोति यच्छक्यमीश्वरस्तु यदिच्छति।

१२७

नरेण सामान्यधियापि सर्वं
साध्यं ह्यसामान्यसमुद्यमेन।

१२८

न वैकल्यात्तथा लोभो वैपुल्याज्जायते यथा।

१२९

न स जीवति यः प्राणिति स एव जीवति करोति यः कर्म

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

125

It is only when it is bent that the bow shows its stregth. GRILLPARZER.

126

Man doth what he can, and God what he will.
PROVERB.

127

With ordinary talent and extraordinary perseverance, all things are attainable.
SIR T. E. BUXTON.

128

It is not want but rather abundance that creates avarice. MONTAIGUE.

129

To live is not to breath; it is to act.
ROUSSEAU

१३०

न साधु नासाध्वपि वास्ति किंचित्
तथास्ति तद्यद्धि यथा विभाव्यते ।

१३१

न हसतीति जनः सुजनो भवत्—
हसतु नाम खलः खल एव सः ।

१३२

न हि दण्डनाय नृणां
सृष्टं जगतीह वेधसा कर्म ।
फलदमिदं बलदमिदं
सुखदमिदं खलु यशोदमिदमेषाम् ॥

१३३

न हि दुरुपयोगभयाद्वस्तुनोऽनुपयोगिता प्रतिपादयितव्या ।

130

There is nothing either good or bad, but thinking makes it so. SHAKESPEARE

131

A man may smile and smile, and be a villain.
SHAKESPEARE.

132

Work is not man's punishment, it is his reward and his strength, his glory and his pleasure.
GEORGE SAND.

133

Abuse is no argument against use. PROVERB.

सप्तविंशं रत्नम्

स्वैरगतित्वम्

परवशतामास्थिता कदाचित् ।
कापि सारिका पञ्जर आसीत् ॥ १

स्वैरगतिर्विपिने शुक एकः ।
समचरदनिशं गतभयशङ्कः २

नियतिबलादथ परस्परं तौ ।
तथा स्थितावलोकितवन्तौ ॥ ३

शुकः—प्रिये मया सह चलाशु विपिनं ।
कथमिह रोचयसेऽवस्थानम् ॥ ४

सारिका—इत एहि प्रिय तूर्णं रुचिरे ।
सुखमस्मिन्निवसाव पञ्जरे ॥ ५

शुकः—अहह शलाका न ह्यवकाशं ।
दद्युः कर्तुं पक्षविकाशम् ॥ ६

सारिका—बहिराकाशे कामध्यासे ।
वासयष्टिमिति रतिरिह वासे ॥ ७

शुकः—हृदयवल्लभे वनगीतानि ।
गातुं कुरु मतिमतिमधुराणि ॥ ८

सारिका—उपविश सविधे मयोच्यमानां ।
पठ वाणीं प्रिय विदग्धवचनाम् ॥ ९

शुकः—न गीतपाठः शक्यो दातुं ।
स्वच्छन्दं पक्रमस्व गातुम् ॥ १०

सारिका—वनगीतानामहमनभिज्ञा ।
न हि करणीया प्रिय मदवज्ञा ॥ ११

+:+++++

उत्कण्ठितमपि विहङ्गयुगलं ।
सङ्गसुखं निर्वेष्टुं नालम् ॥ १२
केवलमीक्षामासतुरेतौ ।
दूरत एव परस्परमार्तौ ॥ १३
स्त्री पुरुषं निजगाद स चैनां ।
कुरु संनिधिमिति वाचं दीनाम् ॥ १४

+:+++++

शुकः—अयि दयिते न हि वचनमिदं ते ।
कथमपि कर्तुं मन उत्सहते ॥ १५
कथं पञ्जरे पिहितद्वारे ।
पदं निधेयं कारागारे ॥ १६

सारिका—अहह ममैतौ पक्षौ विकलौ ।
न हि न हि निष्क्रमणेऽतः कुशलौ ॥ १७

शुकः—हा हा मरणसमेयं दयिते ।
स्थितिरनुभवनीया चिरमिह ते ॥ १८

अष्टाविंशं रत्नम्

किं ज्ञानम्

सन्ति किल बहवो जना ये केवलं जीविकायै शास्त्राण्यधीयते च व्याचक्षते च । न पुनरमीषां शास्त्रज्ञानेन ज्ञानित्वमुपपद्यते । किं हि शास्त्राभ्यासलब्धेन शाब्देन बोधेन यद्यसौ कर्मस्पन्देषु फलितो न दृश्यते । एवंविधाः पुरुषा बुद्धिचातुर्यात् तत्त्वकथाभिः परान् वञ्चयन्तो बोधशिल्पोपजीविनः शिल्पिन एव ।

न हि नाहारार्थं कर्म कर्तव्यं मानुषैः । कर्तव्यमेव । तेन पुनरनिन्द्येन भवितव्यम् । किंप्रयोजन आहारः । प्राणसंधारणार्थः । कुतः खलु संधार्याः प्राणाः । तत्त्वजिज्ञासार्थम् । किं तत्त्वमिह जिज्ञास्यं भवति । येन ज्ञातेन भूयो दुःखं न जायेत । किं तज्ज्ञानं यन्मोक्षाय कल्पते । आत्मज्ञानं विदुर्ज्ञानम् । इतरत्तु ज्ञानावभासमेव ।

नवविंशं रत्नम्

सदाचारसारः

१

भव सुस्निग्धोऽखिलजीवेषु ।
विश्वासं कुर्वत्यल्पेषु ॥

२

यावच्छक्यं कुरूपकारम् ।
मा कस्यचिदपि पुनरपकारम् ॥

३

स्वभुजबलेन रिपून्वशमानय ।
मित्रगणं प्राणैरपि पालय ॥

४

मितभाषित्वं भज सत्याय ।
मा मुखरत्वं गमोऽनृताय ॥

त्रिंशं रत्नम्
विद्वद्वचनानुवादः

१३४

न हि मर्म हृदो निकृन्तती खलजिह्वासदृशी कृपाणिका।

१३५

न हि शीघ्रं न जानाति नरः कर्तव्यमात्मनः।
मन्दा तु तदनुष्ठाने प्रवृत्तिस्तस्य जायते॥

१३६

न हि संकल्पानां प्रभवामः। वशंवदाः खलु वयममीषाम्।

१३७

न हि सुखदं नियमेन हिताय यदिह हितं तु तदेव सुखाय।

१३८

न हि सुलभसाधनासाधनीयानि महान्ति साध्यानि।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

134

No sword bites so fiercely as an evil tongue.

SIR P. SYDNEY.

135

How quick to know, but how slow to put in practice, is the human creature. GOETHE.

136

We have little control over our thoughts. We are the prisoners of our ideas. EMERSON.

137

Not that which produces happiness is good, but that only which is good produces happiness.

FICHTE.

138

The way is not easy where the prize is great.

QUARLES.

१३९

न हि सुवचं सुकरं भवति

१४०

न ह्यनलमतीत्य गच्छन् धूमावरोधं गणयति ।

१४१

न ह्यन्याय्यं मान्यतां याति किंचित् ।

१४२

नाज्ञातस्य ज्ञापनं शिक्षणस्य
ज्ञेयं प्राज्ञैः केवलं कार्यमेकम् ।
यस्त्वाचारः सेवनीयोऽत्र पुंसां
तत्राप्येषां चोदना तेन कार्या

139

Easy to say is hard to do. FRENCH PROVERB.

140

Who walks through fire will hardly heed the smoke. TENNYSON.

141

Nothing can be honourable where justice is absent. CICERO.

142

Education does not mean teaching people to know what they do not know, it means teaching them to behave as they do not behave. RUSKIN.

१४३

नादासो वस्तुतः कोऽपि प्रभवत्यात्मनो न यः।

१४६

नानुशोचन्त्युरो घ्नन्तो निजां हानिं विपश्चितः।
प्रयतन्ते तु धैर्येण तर्तुं व्यसनार्णवम्।

१४७

नान्यान् स्थापयितुं शक्तः शासने य इहात्मनः।
नापि वान्यस्य यःस्थातु तेन जातेन को गुणः॥

१४८

नापकर्तुमिहान्येषामलमित्येव केवलम्।
अहो नु खलु साधुत्वं केषांचिदुपजायते॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

143

No man is free who is not lord over himself.

CLAUDIUS.

144

Wise men ne'er sit and wail their loss,
But cheerly seek how to redress their harms

SHAKESPEARE.

145

The good-for-nothing is he who cannot command and cannot even obey.

GOETHE.

146

Many a one is good, because he can do no mischief.

PROVERB.

१४७

नास्ति येषां गुणः कोऽपि मौनं तेषां गुणायते ।

१४८

निखिलमपि जगन्नस्तुच्छतां नाम यातु
न पुनरिह विनेदं जीवितुं शक्यमेव ।

१४९

नितान्तगंभीरजला हि नद्यो
जवाद्वहन्त्योऽल्पतरं नदन्ति ॥

१५०

निपुणः कलहाजीवी विगुणः प्रातिवेशिकः ।

147

Silence is the virtue of those that want it.

BOUHOURS.

148

We may despise the world, but we cannot do without it.

BARON WESSENBERG.

149

The doepest rivers flow with the least noise.

CURTIUS.

150

A good lawyer is a bad neighbour.

FRENCH PROVERB.

एकत्रिंशं रत्नम्

कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि

कालेन रोहति पुनर्विटपी विलूनः
शून्यं प्रकाण्डमपि पुष्पफलं बिभर्ति।
दुःखाम्बुधिं तरति दीनतमोऽपि जन्तुः
कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि॥ १

शोषं गतापि मरुभूमिरवग्रहेण
वृष्ट्यम्बुभिर्भवति नाम कदाचिदार्द्रा।
दुःखं सुखाय भवतीति किमत्र चित्रं
कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि॥ २

यद्वर्धते च विभवाम्बुनिधिर्नरस्य
यत् क्षीयते च नियमेन यथावदेव।
तत्कोऽत्र हेतुरिति चेद्विशदं वदामः
कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि॥ ३

हर्षः परोऽपि समुपैति न नावसानं
शोको न याति मृदुतां न सुदुःसहोऽपि।
हर्षः शुचे भवति शुक् च मुदे कदाचित्
कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि॥ ४

नित्योऽस्ति नैव शिशिरो न हि वा वसन्तो
नो संततैव रजनी दिवसो न नित्यः।

भावा भवन्ति पद्मागमनिर्गमाणां
कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि ॥ ५
ये पत्रिणोऽद्य करुणस्वरमारटान्ति
कालेन तेऽपि किल गानपरा भवन्ति ।
वात्या सुदारुणतरा शममाशु याति
कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि ॥ ६
हा हा पतेयमिति यद्भयमारुरुक्षो—
श्चित्ते तथैव पतितस्य च यारुरुक्षा ।
कस्तत्र हेतुरिति चेद्विशदं वदामः
कालक्रमेण हि भवन्ति दशान्तराणि ॥ ७
लभ्यं न सौख्यमिह यन्न हि दुःखमिश्रं
दुःखं च सौख्यरहितं न हि सर्वथैव ।
पर्यायपातिसुखदुःखतयात्र सर्वे
भवेषु संसृतिभवेष्वनिशं रमन्ते ॥ ८
योऽर्थो विनश्यति सकृद्विधिदुर्विपाकाद्-
दैवानुकूल्यवशतो ननु लभ्यतेऽसौ
मीनं ग्रहीतुमनलं सुविशालकायं
जालं लघोः प्रभवति ग्रहणाय किं न ॥ ९
सर्वस्य किंचिदिह दुर्लभमस्तु नाम
कस्यापि सर्वमपि दुर्लभतां न याति ।
योऽर्थी हि येन नियतं न तदश्नुते सः
कस्यापि नास्ति सकला समभीष्टसिद्धिः ॥ १०

द्वात्रिंशं रत्नम्

भयशमनस्तोत्रम्

मदनमहीरुहदवदहन
भव शरणं मे भयशमन ॥ १

कामादिकरिपुभयमतुलं
करोति हृदयं मम विकलम् ॥ २

विषमेषुः किल हतस्त्वया
किं न्वनया वाचा श्रुतया ॥ ३

नयनमुदीर्य तमो हर मे
हर विषयेषु पुनर्न रमे ॥ ४

रविसुतवर्त्म मम स्मरतः
दलति विभो हृदयं दरतः ॥ ५

हा हा यमकिङ्करवाणी
श्रुता मया किं करवाणि ॥ ६

हिमकरकिरणसमूहासितं
वह भगवन्नधरे हसितम् ॥ ७

चरणयुगं तव मम शरणं
करोत्वखिलकलिमलहरणम् ॥ ८

त्रयस्त्रिंशं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

१५१

निर्मिमीते बृसीमेकस्तामध्यास्ते नरोऽपरः।

१५२

निष्क्रामति यदा रङ्गाद् घोरा संग्रामदेवता।
प्रविशन्ति सहस्राणि सद्यो व्यसनरक्षसाम्॥

१५३

निसर्गविरुद्धयोरपि सुखदुःखयोरीदृशी किल योजना कृता विधात्रा यदनयोःसाहचर्यमखण्डितमेवावातिष्ठते।

१५४

नूनं त्वां न कदापि विस्मरति यस्तं मान्तकं विस्मर

१५५

नृभ्यः केवलतो नराधिपतयोऽप्येकाकिनो नाधिकाः।

151

One man makes a ch ir and another man sits iu it. PROVERB.

152

Ill comes upon war's back. PROVERB.

153

Pleasure and pain, though directly opposite, are yet so contrived by nature as to be constant companions. CHARRON.

154

Man, forget not death, for death certainly forgets not thee. TURKISH PRO.

155

Kings alone are no more than single men.

PROVERB.

१५६

नृणामग्राह्यतां याति प्रायो विषमिवानृतम् ।
सेव्यते तु तदज्ञानात् स्वादुना संवृतं यदि ॥

१५७

नोपले शैवलसङ्गो जलौघपरिवर्तिनि ।

OR

परिवार्तिनि पाषाणे शैवालं नोपजायते ।

१५८

न्यायाधीशो वृको यस्त्यादीशो मेषस्य तारकः ।

१५९

पतितस्य समुद्धरणात्पततः पतनान्निवारणं श्रेयः ।

१६०

परकीयान् पुरतः करोति दोषान् ।
मनुजः स्वान् बत पृष्ठतः करोति ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

156

Falsehood like poison will generably be rejecte(when administered alone, but when blended witl wholesome ingredients may be swallowed un perceived. WHATELY.

157

A rolling stone gathers no moss. PROVERB.

168

God help the sheep when the wolf is judge.
DANISH PROVERB.

159

Keeping from falling is better than helping ur
PROVRRB.

160

We keep the faults of others before our eyes our own behind our backs. SENECA.

१६५
परिगृह्णाति यो भार्यामात्मनोऽधिकगौरवाम् ।
स्वयं सेवकतां यास्यन् स सेव्यं लभते जनम् ॥
१६२
परिपाटीयं महतां यदपूर्णत्वेन किमपि न क्रियते ।
१६३
परिश्रमो मिताहारो द्वौ वैद्यावाश्विनौ भुवि ।
१६४
परेषामनुशोचामस्ता एव वयमापदः ।
अनुभूता भवेयुर्याः प्रायेण स्वयमात्मना ॥
१६५
परैरविदितस्यापि परा विविदिषा पदम् ।
कुरुते यदि ते चित्ते पुरवासमुरीकुरु ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

161

Marry above your match, and you get a master.
FRENCH PROVERB.

162

It is the manner of noble souls to do nothing by halves.
WIELAND.

163

Temperance and labour are the two best physicians of man.
ROUSSEAU.

164

We pity in others those evlts which we have ourselves experienced.
ROUSSEAN.

165

If you wonld know and not be known, live in a city.
COLTON.

चतुस्त्रिंशं रत्नम्
अकालविलयः

१

अयि सुकुमारशरीरा
नयनहराः फलदपादपप्रसवाः ।
निपतथ धरणीपृष्ठे
किमित्यकाले त्वरान्विता एवम् ॥

२

हा हा भवतामियता
समयेनायुः समाप्तिमेतु कथम् ।
अद्यापि न समतीतः
सुमहान् कालो हि वः प्रजातानाम् ॥

३

ननु वसत वासरानिह
कतिचिन्नेत्रोत्सवाय मनुजानाम् ।
वितनुत मधुरं मन्दं
ह्रिया स्मितं स्वैरमन्ततो यात ॥

४

घटिकामर्धघटीं वा
नन्दयितुं मानवान्नु जाताः किम् ।
यत्सहसैवं हित्वा
पदं निजं प्रस्थिताः परमिदानीम् ॥

५

अतिकरुणास्पदमेतत्
प्रसूय यद्बोऽत्र सृष्टिजननीयम् ।
प्रकटीकृतविविधगुणान्
विनश्यतो वीक्षतेऽचिरादेव ॥

६

नितान्तरमणीयाना—
मपि वस्तूनामकाण्डभङ्गुरताम् ।
ज्ञापयथ यूयमिह नो
नीतेन निजात्मना निदर्शनताम् ॥

७

तानीमानि कियन्त्यपि
दिनानि निजवैभवं प्रदर्श्य किल ।
यूयमिव यान्ति विलयं
सहसा विरहाकुलान् विधाय जनान् ॥

पञ्चत्रिंशं रत्नम्

नाहं त्वां कामये

नाहं त्वां कामये। तव न वचो मानये ॥ ध्रु० ॥

१

त्वयि तु विदूरे सुतरां दूये
न हि विरहं रोचये ॥

२

दिवि दृष्ट्वेमा रुचिरास्तारा
मत्सरितां धारये ॥

३

मा दर्शनजां मुदमनुभूव-
न्निति चित्ते चिन्तये ॥

४

त्वच्चरितं मे किं प्रियमखिलं
तन्नाहं तर्कये ॥

५

रहोगताहं किं निश्वासैः
कति रजनीर्यापये ॥

६

येषु स्नेहो न विना त्वां ते
मम मनसः प्रीतये ॥

७

किं वचनं ते मञ्जुलरचनं
स्नेहादाकर्णये ॥

८

तदनुरणनमनिशं श्रुतियुगले
त्वद्विरहे भावये ॥

९

अन्यप्रियजनवचनैर्भग्ने
सौख्येऽस्मिन् शुचमये ॥

१०

अपनिद्रे निशि गगने नयने
असकृदहं स्थापये ॥

११

नीलरुचिरगम्भीरलोचनं
पुरतस्त्वां लक्षये ॥

१२

न कामये त्वामिति निजवचनं
स्पष्टं त्वां श्रावये ॥

१३

कथमन्येषां तव चात्रार्थे
प्रत्ययमुत्पादये ॥

षट्त्रिंशं रत्नम्

गुणवती निधनम्

१

कुले विशाले किं जनुषा ।
दिव्यतमेन च किं वपुषा ॥

२

किंगुणमखिलं गुणजालं
किंफलमभिमतमपि शीलम् ॥

३

सदपि सकलमिदमयि दयिते ।
प्राणान्ते शरणं न हि ते ॥

४

अपनिद्रे निशि मम नयने ।
अश्रुमोक्षणे कृतक्षणे ॥

५

त्वन्मुखशशिनो हि दर्शने ।
कुत आशा मे सुलोचने ॥

६

स्मृतिसुखमनुभवतैव मया ।
निःश्वासै रजनी नेया ॥

सप्तत्रिंशं रत्नम्
विद्वद्वचनानुवादः

१६६

पातकानि भुवि सन्ति कानिचिद्
 यानि यान्ति जयदानि मान्यताम् ।

१६७

पादं क्षिपन् पृष्ठत एव सम्यग्—
 झम्पां प्रदातुं पुरतः समर्थः ।

१६८

पितरो गौरवभाजो ममेति यन्मान इष्यते पुंसा ।
 तदतिहेपणममुना यदि नात्मा पात्रतां गुणैर्नीतः ॥

१६९

पुरतो लिहन्ति मक्ष्गं पश्चाद्विलिखन्ति मार्जाराः ।
 स्तुतिपाठका अपीमा- मेवानुसरन्ति परिपाटीम् ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

166

Success makes some species of crimes honourable. SENECA.

167

To step back in order to leap better.
FRFCH PROVERB.

168

It is a shame for a man to desire honour because of his ancestors, and to deserve it by his own virtue. ST. CHRYSOSTON.

169

Flatters are cats that lick befeore, and scrach behind. GERMAN PROVERB.

१७०

पुरुषस्य कीर्तिमपमार्ष्टुमलं
सुचरिते स्खलितमेकमपि ।

१७१

प्रकृताववतिष्ठते यदा
कुपितः कुप्यति हा वृथात्मने ।

१७२

प्रजातन्त्राणि राज्यानि नाशं यान्त्यतिभोगतः ।
राजतन्त्राणि नश्यन्ति प्रायो दारिद्र्यदोषतः ॥

१७३

प्रणयेन समं प्रजायते
नरनारीषु सदैव मत्सरः ।
न पुनर्नियमेन नश्यति
बत तेनैव सह प्रणश्यता ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

170

One stumble is enough to deface the character of an honourable life. L. ESTRANGE.

371

When an angry man returns to himself, he is angry with himself. PUBLIUS SYRUS.

172

Luxury ruins repblics ; poverty monarchies. MONTESQUIEU.

173

Jealousy is always born with love, but it does not always die with it. LA ROCHE.

१७४

प्रथमे च द्वितीये च तृतीये च दिनेऽतिथिः ।
देवभूतो भारभूतः शल्यभूतो भवेत् क्रमात् ॥

१७५

प्रयस्यत सदा धृतिं वत कदापि मा मुञ्चत
प्रजागृत निजास्थितौ स्तुत च कामदं श्रेयसे ।

१७६

प्रहर यावदभितप्तमयः ।

१७७

प्राङ् निजनिधनाद्बहुशो
भीरूणां मरणयातना भवति ।
शूराणां सकृदेव तु
मरणानुभवस्तनुत्यागे ॥

174

The first day a man is a guest, the second a burden, the third a pest. LABOULAYE.

175

Toil on, faint not, keep watch, and pray.
BONAR.

176

Strike while the iron is hot. PROVERB,

177

Cowards die many times before their deaths:
The valiant never taste of death but once
SHAKESPEARE.

१७८

प्राज्ञः प्रस्रवणोपमो निगदितो विद्वांस्तडागोपमः ।

१७९

प्राय ईश इह दासमणस्य
मानुषस्य हृदयं न बिभर्ति ।

१८०

प्रायो न सख्यं समवृत्तिभाजोः ।

१८१

प्रेमज्योतिः कृशं नश्येद्विरहानिलरंहसा ।
ऊर्जितं तु विवर्धेत तेनेत्यद्भुतं कियत् ॥

178

A learned man is a tank; a wise man is a spring. W. R. ALGER.

179

The master of slaves has seldom the heart of a man. HENRY MACKENZIE.

180

Two of a trade seldom agree. PROVERB.

181

Absence is to love what wind is to fire; it quenches the small flame and quickens the large.

BUSSY.

अष्टात्रिंशं रत्नम्

विरहगुणाः

१

रे चिराय विरहानल ज्वल
स्वं बलं सकलमेव दर्शय।
दूरतो भवतु मे प्रिया क्वचिद्
विक्रियां न मम मानसं व्रजेत्॥

२

अन्तराणि किल सत्त्वशालिनां
संयुनक्ति विरहोऽन्तरादपि।
अस्थिरोऽपि किल काल आदरात्
सुस्थिराणि विदधात्यसूनि च॥

३

ईदृशी प्रियतमाहमीदृशो
यादृशस्त्वमसि तादृशो भव।
तद्गतस्य हृदयस्य मे कुतः
शक्तिरस्ति तव दाहकर्मणि॥

४

यत्र यत्र किल तां यदा यदा
वीक्षितुं मम मतिः प्रजायते।
तत्र तत्र नियतं तदा तदा
साधिरोहति मनोरथं मम॥

५

देहभेदवशतो वियोगिना-
मेकतां तु हृदयेन बिभ्रताम् ।
यो वियोग इति गण्यते जनैः
सोऽपि योग इति भाति तत्त्वतः ॥

६

नेन्द्रियाणि गतिमन्ति मे बहि-
र्गत्वराणि भृशमन्तरेव तु ।
गूहतेव निधिमत्र तद्गता
तत्समागमसुखं मयाप्यते ॥

७

लोकलोचनपथं विहाय सा
गोचरीभवति नेत्रयोर्मम ।
लाभ एव ननु मे महानयं
यज्जनेऽपि रहसीव तां लभे ॥

८

चुम्बनं च परिरम्भणं तथा
निर्विशङ्कमिह नौ प्रवर्तते ।
निर्विशामि विजहामि चापि तां
संगतां निजपदादनुच्चलन् ॥

नवत्रिंशं रत्नम्

जीमूतः

तृषातुराणां कुसुमोत्कराणां
कृतेऽम्बुधीनां सरितां च मध्यात् ।
नवाम्बुधारा अहमाहरामि
वर्षासु वर्षासु विराजमानः ॥ १
मध्याह्नसूर्यातपतापितानां
द्रुमच्छदानां किल निद्रितानाम् ।
छायां सुखायात्मनोस्तनोमि
नभोविताने विचरम् सुखेन ॥ २
विहङ्गचारं चरतो जवान्मे
पक्षाभिघातेन विक्षुभ्यमानाः ।
नभस्तलाच्छीतरसं किरन्तः
स्थूला अवश्यायकणाः पतन्ति ॥ ३
हिरण्यगर्भं परितो भ्रमन्त्या
आन्दोल्यमाना धरणीजनन्याः ।
ये निद्रिता वक्षसि कोरकास्तान्
स्पृशन् कणैस्तैः प्रतिबोधयामि ॥ ४
कृषीवलाः कण्डनदण्डघातात्—
धान्यैर्यथा निस्तुषितैर्विकीर्णैः ।
तथा समग्रान् हरितान् प्रदेशान्
वर्षोपलौघैर्धवलीकरोमि ॥ ५

विद्राव्य भूयोऽपि कुतूहलेन
वर्षोपलांस्तान् जलतां नयामि ।
दिवौकसां वर्त्म च गाहमानः
स्वगर्जितैस्तन्व इवाट्टहासम् ॥ ६

माता मदीया धरणी जलाढ्या
तेजोमयी द्यौर्विदिता च धात्री ।
सौदामनी मां दयितानुयाता
श्रेयो मयान्यत्किमितोऽपि लभ्यम् ॥ ७

पयोनिधीनां सरसां नदीनां
धराधराणामपि काननानाम् ।
उपर्यहं स्वैरगतिश्चरामि
हरन् दृशं कौतुकिनां जनानाम् ॥ ८

निपीय तोयं लवणं पयोधे—
र्दिवाकरेणात्मकरैः प्रदत्तम् ।
निजोदरे स्वादु विधाय भूम्यां
सृजामि तत् प्राणिहिताय भूयः ९

कृतोन्नतिं मां समये विलोक्य
नीलाम्बरे स्वात्मरुचा स्फुरन्तम् ।
मृदङ्गनादं च समुन्नदन्तं
नृत्यन्ति हर्षाद्विपिने मयूराः ॥ १०

क्षणे क्षणेऽहं विकृतिं भजामि
म्रिये कदाचिन्न तु कामरूपः ।
सनातनोऽहं किल नीलवर्णो
वहामि विष्णोरुपमानभावम् ॥ ११

चत्वारिंशं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

१८२

बधिराणां बधिरोऽसौ यः शृण्वन्नपि शृणोति न हि गदितम्

१८३

बहवः प्रतिभान्विता अपि विकलत्वात्किल जोषमासते ।

१८४

बहुमूल्यं विना मूल्यं निष्पाद्यं सुप्रियं वचः ।

१८५

बिभासासि यथा लोके तथाभ्यासवशाद्भव ।

१८६

बिभेति मरणान्न यो न हि बिभेत्यसौ तर्जनात् ।

182

None is so deaf as he who would not hear.

PROVERB.

183

Many have genius,
But wanting art are for ever dumb.

LONGFELLOW.

184

Kind words are worth much and they cost little.

PROVERB.

185

Study to be what you wish to seem.

JOHN BATE.

186

He who fears not death fears not threats.

CORNEILLE.

१८७

बुद्धिगम्यसुखास्वादो भाजनं गुणसंततेः ।
आस्पदं सर्वदोषाणामिन्द्रियार्थोपसेवनम् ॥

१८८

भयमपेक्षितं सामिपरिहृतम्

१८९

भयवशाच्च भवेद्विमुखोऽन्तकात्—
न च मुधाभिलषेत्तदुपागमम् ।

१९०

भव त्वं प्रभुरर्थस्य मार्थस्ते भवतु प्रभुः ।

१९१

भाव्यर्थगर्भं भवदर्थजातम् ।

187

In the pursuit of intelectual pleasure lives every virtue; of sensual every joy. GOLDSMITH.

188

A danger foreseen is half-avoided. PROVERB.

189

Neither fear nor wish for your last day.

MARTIAL.

190

Let not your money become your master.

PROVERB.

191

The present is big with coming events.

LEIBNITZ.

१९२

भास्करश्च यमश्चापि पितापुत्रावुभावपि ।
न केनापीक्षितुं शक्यं संमुखे बद्धदृष्टिना ॥

१९३

भूयसार्थी वित्तहीनः सर्वेणार्थी तु लोभवान् ।

१९४

भोजनं जीविताथास्तु भोजनाय न जीवितम् ।

192

Neither the sun nor death can be looked at fixedly. LA ROCHE.

193

Proverty is in want of much, avarice of everything. PUBLIUS SYRUS.

194

Live not to eat, but eat to live. PROVERB.

एकचत्वारिंशं रत्नम्

मनस्विमनीषितम्

भक्तमनोरथकल्पतरुः
कामामिमं मम पूरयतात् ।
बद्धाञ्जलिरिदमेव वृणे
नास्मादधिकं मे दिशतात् ॥ १

निर्द्रव्योऽयमितीह जनो
मां न कदापि तिरस्कुरुतात् ।
न चापि बहुधनमत्त इति
मत्सरमग्नमना भवतात् ॥ २

कर्म सदैव मम श्रेयो
महतः केवलतो भवतु
लोकमान्यता तत्करणात्—
अल्पापि च मामुपनमतु ॥ ३

अविदित एव वरं पुरुषो
न च विदितो यशसा मलिनः ।
दुरितं निधनेऽप्यनुयाति
स्मरति न सुकृतं कोऽपि जनः ॥ ४

सच्छीलैर्वरमल्पतरैः
परीक्षितैः संगतं कृतम् ।
अविदितशीलैर्न तु बहुभिः
सख्यं परिचयतो घटितम् ॥ ५

ग्रन्थैः पठितैर्यातु दिनं
न तु वृत्त्यर्थं व्यापारैः ।
गाढनिद्रया व्रजतु निशा
नोद्वेगकरैः प्रजागरैः ॥ ६

भवतु कुटीरसमे सदने
वासो न पुनर्हर्म्यसमे
उपयोगाय न भोगाय
यत्स्यात्तेनैवेह रमे ॥ ७

संचारो मे भवतु सुखो
निसर्गरमणीये विपिने ।
नरकरसंवर्धितद्रुमे
मम धी रमतां नोपवने ॥ ८

इयं सुस्थितिर्विहृतिरियं
निर्वृतिरियमनुपमा भुवि ।
यदीदृशी जीवितरीति-
र्वृता मया श्रेयसे दिवि ॥ ९

एवं चरतो दीर्घतरं
ध्रुवमायुर्मे भविष्यति ।
सम्यग्गमयति यो हि वय-
स्तत्तस्य द्विगुणीभवति ॥ १०

एवं सति मे कुतो भयं
किमपेक्ष्यं च ममेह फलम् ।
यत्कार्यं तत्कृतमिति धी-
र्ननु मामानन्दयितुमलम् ॥ ११

द्वाचत्वारिंशं रत्नम्

पूर्णेन्दुसमा

१

एषि दिनान्ते यासि निशान्ते
त्वं किल कान्ते पूर्णेन्दुसमा ॥

२

तमोविनोदिनि नयनानन्दिनि
त्वं किल कामिनि पूर्णेन्दुसमा ॥

३

सुधाभिवर्षिणि चित्ताकर्षिणि
भवसि विलासिनि पूर्णेन्दुसमा ॥

४

निधिः कलाना – मभिरामाणां
त्वं रामाणां पूर्णेन्दुसमा ॥

५

स्पर्शसुखं मे वितरसि रामे
पूरितकामे पूर्णेन्दुसमा ॥

६

मलयजमङ्गे वितरसि सङ्गे
दाहविभङ्गे पूर्णेन्दुसमा ॥

७

सौम्याकारे परमोदारे
त्वं संसारे पूर्णेन्दुसमा ॥

अथ चत्वारिंशं रत्नम्
हितोपदेशः

यावद्विरमसि न जीवनात्
तावन्मा विरमाध्ययनात् ॥ १
कलय विफलमिह दिवसं त्वं
किंचन यस्मिन्नाधीतम् ॥ २
यत्पठितं तन्नवीकृतम्
यदि न नवां सुषमां गमितम् ३
सहायुषैव न यदि याता
वृद्धिं विद्या समधिमता ॥ ४
यदि न प्राज्ञतरोऽनुदिनं
भवसि सखे धिक् तव जननम् ॥ ५
बहु पठनं चिन्तनहीनं
त्याज्यं भवति यथात्यशनम् ॥ ६
ग्रस्तं यत्परिणमेत् सुखं
विशतु हिताय तदेव मुखम् ॥ ७
मौदरिको भूर्बह्वाशी
मोहादात्मायुर्नाशी ॥ ८

पञ्चचत्वारिंशं रत्नम्

नासाग्रप्रणयी विधुः

१

अधरसुधा प्रभवति तव विधुनिभानने ।
गिरिशनयनदहनदग्धमदनजीवने ॥

२

इदमवेक्ष्य रजनिकरोऽमृतमयः स्वयम् ।
वारयितुं क्षयजनिधनविषयकं भयम् ॥

३

मौक्तिकच्छलेन हेमसूत्रलम्बितः ।
तत्पिपासया त्वदीयनासिकां श्रितः ॥

४

कुरु करुणां शरणार्थी भजतु स स्थितिम् ।
भार एष इति कदापि मा कृथा मतिम् ॥

५

नासिकाग्रमण्डनस्य भव सुमण्डनम् ॥
मृदुहृदये मास्य कुरु प्रणयखण्डनम् ॥

षट्चत्वारिंशं रत्नम्

इङ्गितम्

मामकं हतहृदयं धारय ॥ ध्रु० ॥

प्रतिदिनमिह सखि स किमायाति ।
किमिति क्षणमिव विलम्ब्य याति ॥ १

तदन्तिकं द्रुतमित उपयाहि ।
कुसुममलकगतमेतद्देहि ॥ २

प्रहितं केन जनेनेति स चेत् ।
सादरमसकृदपि त्वां पृच्छेत् ॥ ३

नार्हसि सखि मन्नाम कथयितु ।
स हि केवलमायात्यपगन्तुम् ॥ ४

तरुवरमूले रजसां निकरे ।
स चिरं सीदति सरसस्तीरे ॥ ५

धूलिपटलमयि सत्वरमपनय ।
सकुसुमकिसलयशयनं विरचय ॥ ६

तदीयखेदं नयने वदतः ।
खेदं मम हृदि चापि जनयतः ॥ ७

कथयति नासौ निजाधिहेतुं ।
केवलमायाति चापगन्तुम् ॥ ८

सप्तचत्वारिंशं रत्नम्

निद्रागीतम्

अयि बालक भो नयनमनोहर
संविश शयने संविश सुरुचिर ॥ ध्रु० ॥

निजजननन्दन नन्द निशायां
स्वापसुखं निर्विश सुखसागर ॥ १

शोकपदं न हि जातु शिशवं
मैवं कुरु रुदितं करुणस्वर ॥ २

अभिलषितं तव भवति सुपूरं
निष्कारणमृदुहासितयुताधर ॥ ३

प्रकटीकृतबालोचितविभ्रम-
मङ्गमिदं ललितं तव सुन्दर ॥ ४

अयि सुकुमारतनो मत्स्पर्शो
मनसि मुदं तनुत तव शिशुवर ॥ ५

भाति कपोले स्मितच्छटा ते
स्फुरति च हृदयं प्रमोदनिर्भर ॥ ६

शिशुशय्यायां यावच्छेषे
तावदेव भव कृती गतज्वर ॥ ७

जाग्रदायतौ संसृतिमार्गे
शैशवगतसुखमखिलं विस्मर ॥ ८

अष्टचत्वारिंशं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

१९५

मतिमती न तथा रमयेन्मतिं सहृदया पुरुषस्य यथाङ्गना।
न हि जपाकुसुमं धवलं तथा भवति लोचनलोभि यथारुणम्॥

१९६

मनोरथशतैः प्राप्तं श्रेयोऽत्र मधुरायते।
स्वर्गेऽपि स्वर्गता न स्यात् तद्भोगापूर्वता न चेत्॥

१९७

महान्तो गिलन्तो लघून् स्वैरमेव
मनुष्याः स्थले सन्ति मीना जले च।

१९८

मानः प्राणसमः सकृद्विगलितो नैवाप्यते जातुचित्।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

195

The brain-womtn never interest like the heart-women; whiee roses please less than red. HOLMES.

196

'Tis expectation makes a blessing dear;
Heaven were not heaven, if we knew what it were.

SIR JOHN SUCKLING.

197

Fishes live in the sea,......as men do on land—the great ones eat up the little ones.

PERICLES II—I.

198

Honour, like life, when once it is lost is never recovered, PUBLIUS SYRUS.

१९९

मूर्खो मूर्खतरं सदैव लभते यः श्लाघते तद्गुणान् ।

२००

मूल्येन महता क्रीतमित्येव न महीयते ।
लोके वस्तूपयोगेन महतीति महार्हताम् ॥

२०१

मृता अपि न ते मृता मृतिपरं न ये विस्मृताः ।

२०२

मेघैर्वृतं चेन्न कदाचिदम्बरं
सूर्यातपं निर्विशतां कुतो रतिः ।

२०३

मोहयन्तीं सुदूरस्थान् वञ्चयन्तीं समीपगान् ।
मायां कांचिद्विनिर्माति सुखं मृगजलं यथा ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

199

A fool always finds a greater fool to admire him. BOILEAU.

200

A thing is worth what it can do for you, not what you choose to pay for it. RUSKIN.

201

Our dead are never dead to us until we have forgotten them. GEORGE ELIOT.

202

If there were no clouds we should not enjoy the sun. PROVERB.

203

Happiness is like mirage in the desert; she tantalises us with a delusion that distance creates and that contignity destroys. ARLISS LIT. COL.

२०४

यच्चिन्तितं यद्विदितं यन्मतं चोररीकृतम् ।
निष्फलं परिणामे तत् कृतिरेव गुणाय यत् ॥

२०५

यत्करणीयं तन्निश्चेयं यच्च निश्चितं तत्करणीयम् ।

२०६

यत्परकीयं तद्यो लुभ्यति तस्य स्वीयं स्थाने नश्यति ।

२०७

यत्र शिरो हृदयाद्विगुणं तद्धृदयतश्च करो विगुणः ।
यत्र पुनस्त्रितयं समितं सैव कला ललिता गदिता ॥

+ + + + + + + +

204

What we think, or what we know, or what we believe, is in the end of little consequence. The only thing of consequence is what we do. RUSKIN.

205

Resolve to perform what you ought; and perform without fail what you resolve. FRANKLIN.

206

He who covets what is another's deservedly loses what is his own. PHŒDR.

207

Fine art is that in which the hand, the head and the heart of man go together, the head inferior to the heart and the hand inferior to both heart and head. RUSKIN.

नवंचत्वारिंशं रत्नम्
दीपिका

१

आशादशाभिर्दशभिर्निजाभि-
दिवा द्रवस्नेहमुपाददाना ।
देदीप्यते व्योमनि दीपिकेयं
प्रकाशयन्ती भुवनं स्वधाम्ना ॥

२

सदागतौ वाति सदान्तरिक्षे
निर्वाणमभ्येति कदापि नेयम् ।
हा हा निशायां समुपस्थितायां
विपत्तिरेनां स्वपदीकरोति ॥

३

दिवा निगीर्णं तिमिरं समस्तं
नक्तं मसीस्तोममिवोद्वमन्ती ।
विपद्यते हा भुवनं निमज्ज्य
गाढेऽन्धकारे स्ववियोगजन्ये ॥

४

निशावसाने तिमिरं व्यपैति
दिनोदये तेज उदेति भूयः ।
पर्यायपाती सुखदुःखभोगो
मा भून्मुधा हर्षविषाददहेतुः ॥

पञ्चाशं रत्नम्

प्रियां प्रति

कर्णोपान्तविलोलं मां कुण्डलं कुरु वल्लभे ।
त्वत्कपोलसुखस्पर्शाद्यथा स्यां कृतिनां कृती ॥ १

मेखलाभावमासाद्य मध्यस्थोऽहं सुमध्यमे ।
सोच्छ्वासं हृदयं सम्यक् तव संस्तम्भयामि वा ॥ २

हन्त कण्ठगतो हारो भूत्वा वापि दिवानिशम् ।
पातोत्पातान् करिष्यामि सकम्पे तव वक्षसि ॥ ३

तत्रस्थो लाघवान्नाहं कदाप्युन्मोचनीयताम् ।
यास्यामि तव तन्वङ्गि धास्यामि सुखवाह्यताम् ॥

यदि नूपुरतां प्राप्य भजेयं चरणं तव ।
तदा खलु सुखासीनो गायेयं मधुरस्वनम् ॥ ५

त्वन्नासाभूषणालम्बिमौक्तिकत्वमवाप्य वा ।
पास्याम्यधरपीयूषं क्षयवारणकाम्यया ॥ ६

येन केन प्रकारेण शरणं भव मे प्रिये ।
प्रणयं प्रतिपद्यस्व तूर्णं यावदहं म्रिये ॥ ७

एकपञ्चाशं रत्नम्

मोहमहिमा

१

कस्तूरीमृग दिशि दिशि धावसि
यत्सविधे तद्विपिनेऽन्विष्यसि ॥

२

सौरभमनुपममपि नाभिगतं
न विद्यमानं तव किं विदितम् ॥

३

अहह सखे त्वां न दूषयामि
मोहमहमपि त्वमिव भजामि ॥

४

नैशे तिमिरे परितो मूर्च्छति
रौद्रतरेऽपि च वाते वाति ॥

५

भ्रष्टपथोऽहं स्वैरमटामि
क्व यातव्यमित्यपि नावैमि

६

यदलभ्यं तद्यते मृगयितुं
यदमृग्यं तल्लभेऽनुभवितुम् ॥

७

इदमधुना तु मया विज्ञातं
यदभीप्सितमिह तत्स्वायत्तम् ॥

द्वापञ्चाशं रत्नम्

कृमिः

रे बटोऽपसर दूरतो मनाङ्
   मा निधाः सरभसं पदं पुरः ।
सर्पतीह कृपणः कृमिर्भुवि
   चूर्णितः स बत मृत्युमेष्यति ॥ १

यं सहेलमनुपश्यतस्तव
   नो करोति करुणा पदं हृदि ।
सोऽपि किं त्वमिव वेधसादरा—
   न्न व्यधायि दिशतात्मचातुरीम् ॥ २

येन सृष्टमखिलं चराचरं
   यस्तत्रापि किल जीवकारणम् ।
तेन सोऽपि करुणार्णवेन किं
   न प्रसादलवभाजनीकृतः । ३

जीवमात्रसुखसाधनाय किं
   तारका न विधिना विनिर्मितः ।
भूतये कृमिकुलस्य भूरपि
   किं तवेव न तृणाङ्कुरावृता ॥ ४

दैवलब्धसुखलेशसेविनः
   स्वं नयन्तु कृमयोऽल्पजीवितम् ।
नो सहेलमपहर्तुमर्हसि
   तद्बटो यदसि दातुमक्षमः ॥ ५

त्रयःपञ्चाशं रत्नम्

शशिमुखी

शशिमुखि तव मुखशशिगलितम् ।
वागमृतं । सुखयति । श्रुतिपुट— ।
मिदमिति मुदमुपयामि । सुखितो भवामि ॥ शशि० ॥
मन्दहसितमधरपुटे भाति ।
किसलय इव सुमततिः सुदति ।
नीरजाक्षि सफलतां च । नयनयुगलमद्य याति ॥शशि०॥

चतुष्पञ्चाशं रत्नम्

दुराराधा

अयि कामुक किं वदनं वहसि पाण्डुरं
वद वद किं वपुरिदमपि भवति कृशतरम् ॥ध्रु०॥

१

तव हृदये निवसति या मानसप्रिया
सुमुखेऽपि त्वयि याभूद्धन्त निर्दया
दुर्मुखता किं प्रदर्येद्वद तदन्तरम् ॥

२

किं विमना मौनमिदं बत निषेवसे
मधुरगिरापि न याऽस्थाज्जातु तव वशे
किमवचनं वशयेत्तां ब्रूहि सत्वरम् ॥

३

मा मैवं चर चरितं ह्रीपदं परं
संजहाहि मार्गमिमं खेदनिर्भरं
तच्चित्तग्रहणविधिं कलय दुष्करम् ॥

४

स्वयमेव न यदि सेयात्त्वयि रते रतिं
योजयितुं त्वयि नालं किमपि तन्मतिं
प्रतिनिविष्टचित्ताया हा मनः स्थिरम् ॥

षट्पञ्चाशं रत्नम्

दर्पदलनम्

१

वाक्पाटवमधिगतमतुलम् ।
बत विफलीभूतं सकलम् ॥

२

न हि लब्धं श्रेयोमूलम् ।
हा हृदयं जातं विकलम् ॥

३

मदन्तरं को जानीयात् ।
अभिमानं दूरीकुर्यात् ॥

४

गौरवजनितो मेऽतिमहान् ।
गर्वो मनसि पदं कृतवान् ॥

५

येन गतिर्मे खिलीकृता ।
सर्वसमुन्नतिरन्तरिता ॥

६

अपहर गर्वमखर्वं मे ।
हर विषयेषु पुनर्न रमे ॥

सप्तपञ्चाशं रत्नम्

नीतिः

हा हा नीतिर्जगतो विलयमिता ॥ध्रु०॥

१

सत्यमसत्यमसत्यं सत्यं नयवशतो भवति।
सत्यमपि च यः सत्यं वदति स नाशं समुपैति ॥

२

यद्यो हरति स तस्य स्वामी स्वामी न स्वामी।
स्वीयोऽप्यर्थो बत विधियोगाद्भवति च परगामी ॥

३

क्रन्दन्त्यनुदिनमधिगतदण्डा निरागसो बहवः।
नन्दन्ति च कति कृतापराधा नयपथ एप नवः।

४

समयरक्षणं भवति लक्षणं पौरुषहीनानाम्।
निर्लज्जतया सङ्गरभङ्गश्चिह्नं शूराणाम् ॥

५

विलयमिमं नय दुर्नयमखिलं जगदभयं भवतु।
सर्वोऽपीह सुखेन सदा परमेश जनो वसतु ॥

अष्टापञ्चाशं रत्नम्

प्रियादर्शनम्

दर्शनं त्वदीयं सुखदं ।
किमथवा भवति मे भयदं ॥ सुन्दरि ॥ १
सुकुमारं कण्ठमृणालं ।
शोभते तत्र मुखकमलं ॥ सुन्दरि ॥ २
तव कपोलयोः सुमृदूनि ।
विकसन्ति जपाकुसुमानि ॥ सुन्दरि ॥ ३
नवपल्लवमोष्ठपुटे ते ।
मृदुलातिके कृतपदमास्ते ॥ सुन्दरि ॥ ४
भ्रमयसि ये नयने परितः ।
तौ तेजोगोलौ भातः ॥ सुन्दरि ॥ ५
यः कणस्ततः समुदेति ।
स हि हृदयं मम निर्दहति ॥ सुन्दरि ॥ ६
केशास्तव सर्पशिशूना-।
मनुहरन्ति किल कालानां ॥ सुन्दरि ॥ ७
यान्मुञ्चसि कटाक्षबाणान् ।
व्याकुलान् कुर्वते प्राणान् ॥ सुन्दरि ॥ ८
न तु निधनात् किमपि बिभेमि ।
यदधरामृतं प्राश्नामि ॥ सुन्दरि ॥ ९

नवपञ्चाशं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

२०८

यथा यथा श्रीरुपगूहते दृढं
तथा तथा मुह्यति मूढमानसः ।

२०९

यथा यथास्तोन्मुखतामुपैति
तारुण्यसूर्योऽखिलमानवानाम् ।
तथा तथा वृद्धिमती तदीया
छायेव तृष्णा भवति क्रमेण ॥

२१०

यथा पुमानन्यरहस्यरक्षणे
यथैव वा स्त्री स्वरहस्यरक्षणे ।
तथा समर्थो न स सा च रक्षितुं
निजं रहस्यं परकीयमेव च ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

208

The more riches a fool has, the greater fool he is. ANONIMOUS.

209

Like our shadows
Our wishes lengthen as our sun declines. YOUNG.

210

A man can keep another's secret better than his own, a woman her own better than another's.

LA BRUYERE.

२११

यथा स्वयमजानानां सुकरं ह्यात्मवञ्चनम् ।
अविज्ञातं तथा पुंसां दुष्करं परवञ्चनम् ॥

२१२

यदनिश्चितं भवति वस्तु भुवीह
तदविद्यमानमवधारयितव्यम् ।

२१३

यदपचितं ह्युपचेतुमशक्यं
तत्सुधिया न कदाप्यपचेयम् ।

OR

न हि न हि तत्संहार्यं न संहृतं शक्यते यदुद्धर्तुम् ।

२१४

यदात्मनः परिहीयते तदन्येष्वभिनन्दामः । स्पृहयामश्च स्वीयेतरां यां कांचिदवस्थामुपगन्तुम् ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

211

It is easy to deceive one's self without perceiving it, as it is difficult to deceive others without their finding it out. LA ROCHE.

212

What is uncertain is to be treated as non-extant. LAW.

213

Mar not, what, marred, cannot be mended.
PROVERB.

214

We love in others what we lack ourselves,
And would be everything but what we are.
R. H. STODDART.

२१५

यदात्मन्येव रज्येथास्त्वां द्विष्युर्बहवोऽपरे।

२१६

यदा वागायासः प्रभवति न चित्तग्रहविधौ
तदा मौनं प्रायो ह्यनुपधि विशुद्धं विजयते

२१७

यदा विक्रयं कर्तुमन्यस्य काम—
स्तदैव क्रये साधु कार्या प्रवृत्तिः।

२१८

यदा शक्यं तदा कन्या तनयं तु यदेच्छति।
विवाहयेत् पिता नैवं याति लोकस्य हास्यताम्॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

215

Love thyself and many will hate thee.

ANONIMOUS.

216

The silence often of pure innocence
Persuades when speaking fails.

SHAKESPHEARE.

217

It is well to buy when another wishes to sell.

ITALIAN PROVERB.

218

Marry your son when you like, your daughter when you can.

FRENCH PROVERB.

२१९

यदि नान्नं सुपर्याप्तं लभ्यते निर्धनैः सदा ।
ग्रस्यते धनिकैस्तावद् यावत् प्रायो न जीर्यति ॥

२२०

यद्यप्यकष्टसाध्यं स्यात् कुटुम्बोदरपूरणम् ।
आरोग्यार्थं शरीरस्यं कष्टमिष्टं सदास्तु ते ॥

२२१

यद्यथा गृह्यते येन तत्तथा तस्य जायते ।

२२२

यद्विना जीवितुं शक्यं बद्धास्थस्तत्र मा भव ।

२२३

यन्न कृतं स्वयमेव न तत् साधु कृतं जडधीर्मनुते ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

219

If the poor man cannot always get meat; the rich man cannot always digest it. HENRY GILES.

220

Love labour; for if thou dost not want it for food, thou may'st for physic. WM. PENN.

221

Everything is as you take it. PROVERB.

222

That which we may live without we need not much covet. PROVERB.

223

The fool thinks nothing well-done except what he does himself. ANONIMOUS.

२२४

यः शुनको दशति वृथैव स न भषति ।

२२५

यः सततं परिदेवयते ।
कः किल तस्य कदा दयते ॥

२२६

यः सर्वस्य सखा नाम प्रायः कस्यापि नैव सः ।

२२७

यः प्रणयस्य प्रथमः प्रज्ञाया अन्तिमः स निःश्वासः ।

२२८

यावती तुङ्गता येन भवनस्य चिकीर्ष्यते ।
तावती मूलबन्धेऽपि तेन कार्यावगाढता ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

224

A dog that bites does not bark in vain.

ITALIAN PROVERB.

225

He who makes constant complaint gets little compassion. PROVERB.

226

A friend to everybody is a friend to nobody.

PROVERB.

227

The first sigh of love is the last of wisdom.

ANTOINE BRET.

228

The loftier the building, the deeper must the foundation be laid. THOMAS A KEMPIS.

२२९

युवानः स्थविरान् सर्वान् मूढान् प्रायेण मन्वते ।
स्थविरास्त्वखिलान्यूनो महामूर्खान्विजानते ॥

२३०

येषामाज्ञाकरोऽसि त्वं तेभ्यो यदि भयं तव ॥
ये तवाज्ञाकरास्तेषां त्वद्भीतिर्हृदि मा स्म भूत् ॥

२३१

योऽग्निर्भावान् भासयते । स एव किल भस्मीकुरुते ॥

२३२

योग्यं पदं प्रयुङ्क्ते यो योग्ये स्थाने विचारयन् ।
भाषाशैल्या विजानाति स रहस्यं परं कविः ॥

२३३

योजयति वर्तमानं क्रियया सम्यक् च यः कालम् ।
निर्विशति च समतीतं सममेव द्विगुणजीवितः स किल ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

229

Young men think that old men are fools, but old men know young men are fools. CHAPMAN.

230

If thou hast fear of those who command thee, spare those who obey thee. RABBI BEN AZAI.

231

THE fire which enlightens is the same fire which consumes. AMIEL.

232

PROPER words in proper places makes the true definition of a style. SWIFT.

233

For he lives twice who can at once employ
The present well and e'en the past enjoy. POPE.

षष्टितमं रत्नम्

संतोषप्रशंसा

संतोष एव परं श्रेयः। नान्यत्सुखं संतोषसदृशम्। ये हि संतोषरूपमैश्वर्यं भुञ्जते तेषां साम्राज्यमपि जरत्तृणलवायते। विषमासु दशास्वपि न हीयते मतिः संतोषशालिनी। सतोषामृतं निपीय ये तृप्तिमुपगतास्तेषां प्रतिविषायत इव भोगश्रीः। संतुष्टमनसं पुरुषं स्वयमुपतिष्ठान्ति महर्ध्दयः। सोऽयं किङ्करै राजेव सततममूभिरुपसेव्यते। तथा चाहुर्विपश्चितः।

आशाया ये दासास्ते दासाः सर्वलोकस्य।
आशा दासी येषां तेषां दासायते लोकः॥

एकषष्टं रत्नम्

जरां प्रति

१

त्रिभुवने न हि विक्रमशालिनी।
त्वमिव कापि जरे वनितापरा ॥
न महिला अबला बत केवला
अभिभवस्यखिलान्पुरुषानपि ॥

२

अहह पृष्ठतले प्रहृतस्त्वया
कुपितया सकृदेव जनोऽखिलः।
नमति ते पुरतो विमदीकृतः
शमयितुं नतिभिर्नु रुषं तव ॥

३

विदधती प्रणयान्मुखचुम्बनं
ननु निपातयसे दशनावलीम्।
अदयदंशवशाच्छिथिलीकृतां
वितनुषे रसनां रसवर्षिणीं ॥

४

दहसि यौवनदर्पमलं नृणां
पलितभस्म विलिम्पसि मस्तके।
विषयरागमपोह्य हठादमून्
बत करोषि यतीनिव दण्डिनः ॥

५

त्वमसि घोरतरा यमकिङ्करी
सकलदूतगणस्य पुरःसरी ।
शिरसि रोपयसे धवलध्वजं
भुजबलं प्रकटीकुरुषे निजम् ॥

६

प्रतिपदं दिशती गतिवेपथुं
वदनतः सृजती गिरमस्फुटाम् ।
परकरार्पितदेहभराञ्जनान्
प्रवयसोऽपि पुनः कुरुषे शिशून् ॥

७

यदि तवास्ति रतिर्वद संसृता—
विति सकोपमिवाभिहितस्त्वया ।
न हि न हीति वदन्निव मानवो
बत विकम्पयति स्वशिरोधराम् ॥

८

तव कृपा महती तु जनेष्वियं
यदतिसंकुचितां कुरुषे तनुम् ।
न हि कृतान्तमुखं विशतां रुजा
भवति दन्तविघट्टनसंभवा ॥

द्वाषष्टं रत्नम्

मन्मथं प्रति

मन्मथ मृगनयनायाश्चक्षुषि
विहरसि दिनकरकरभासि ॥ध्रु०॥

१

विलससि ललितालकपुञ्जे
कुटिलेऽप्यसिते हसिते च सिते
रतिमप्रतिमामनुभवसि ॥

२

अधरपुटे निवससि रुचिरे
चुम्बनशतसंपादनलक्षण–
बीजं सादरमिह वपसि ॥

३

सकलेष्वपि बहिरङ्गेषु
लब्धपदोऽपि चिरं न किमन्तर–
मद्याप्यस्या आविशसि ॥

त्रयःषष्टं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

२३४

रक्ष मां कपटबन्धुतः प्रभो
दक्षमेव रिपुपक्षवर्जने ।

२३५

रासभोऽपि वरं योऽस्मान्निरपायतया वहेत् ।
न पुनस्तुरगो योऽस्मानधो भूमौ निपातयेत् ॥

२३६

रिक्तस्य पात्रस्य नादोऽतिरिक्तः ।

२३७

रुदतां किल कापि निर्वृतिः
शममेत्यश्रुजलैर्हि शुङ् नृणाम् ।

234

God keep me from my friends, from my enemies I will keep myself. ITALIAN PROVERB.

235

Better is an ass that carries us than a horse that throws us. T. G. HOLLAND.

236

The empty vessel makes the greaterst sound. SHAKESPEARE.

237

There is a certain pleasure in weeping, grief is soothed and alleviated by tears. OVID.

२३८

रुषोपदेशं कुमतिर्विनिन्दति
सुधीःपुनर्हृद्यतयाभिनन्दति ।

२३९

रूपयौवनसंपन्नो विवेकी दुर्लभो जनः ।

२४०

रे मानव ग्रसेत त्वामियं संसृतिराक्षसी ।
यदुत्थाय बलादेनां ग्रसितुं न प्रयस्यसि ॥

२४१

लक्ष्मीर्मा भूत्स्वामिनी ते कदापि
दासीभावं मा स्म गादप्यलक्ष्मीः ।

++ ++ ++ ++ ‡ ++ ++ ++

238

A fool resents good counsel but a wise man lays it to heart. CONFUCIUS.

239

In youth and beauty wisdom is but rare.

POPE, AFTER HOMER.

240

Life everywhere will swallow a man unless he rise and try vigourously to swallow it. CARLYLE.

241

Never let fortune be thy mistress, nor misfortune thy maid. BODENSTEDT.

२४२

लज्जास्पदं न दारिद्र्यं पुरुषस्य कदाचन ।
दरिद्रोऽस्मीति जिहेति यत्त्वसौ तद् ह्रियः पदम् ॥

२४३

लावण्यं श्लाघ्यतां याति तेषामेवात्र भूतले ।
मनोदौर्बल्यतस्तस्य ये भवन्ति वशंवदाः ॥

२४४

लाभे लाभे वृद्धिमायाति लिप्सा ।

२४५

वक्तॄणां व्यसनं तदाद्यमुदितं किंचिन्न शृण्वन्ति यत् ।

२४६

वयं दरिद्रा इति भावयन्ति ये त एव नूनं सुतरां दरिद्रति ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

242

Poverty is not a shame, but the being ashamed of it is. PROVERB.

243

Beauty stands
In the admiration only of weak minds
Led captive. MILTON.

244

The more men have, the more they want.
JUSTIN.

245

The first evil those suffer who are fain to talk is that they hear nothing. PLUTARCH.

246

The poor are only they who feel poor.
EMERSON.

२४७

वरं दरिद्रोऽपि जनस्य मान्यः
श्रीलः कुमार्गेण न लब्धवित्तः ।

२४८

वरं मानोत्तरो मृत्युरयशस्यं न जीवितम् ।

२४९

वरं शालावृको जीवन् परासुर्न मृगाधिपः

२५०

वर्षाणि वर्षाणि समापतन्ति
दिने दिने किंचिदपाहरन्ति ।
एवं यदीयं ह्रियते तमेव
समग्रमन्तेऽपहरन्त्यमूनि ॥

247

Poverty with honor is better than ill gotten wealth.
PROVERB.

248

An honourable death is better than igonominous life.
TACITUS.

249

A living dog is better than a dead lion.
PROVERB.

250

Years following years steal something every day,
At last they steal us from ourselves away.
POPE.

चतुःषष्टं रत्नम्

भूमातरं प्रति

१

त्वद्भक्तेऽस्मिन्दिवमुपगते पृष्ठतः संविहाय
कीर्तिं स्वीयां खलजनमृषादोषकालुष्यभाजम् ।
भो मातर्भूर्वद वद न किं नेत्रजं वारि मुञ्चे-
स्त्वं तस्यार्थे तव कृत इदं जीवितं यो जहाति ॥

२

ये मां निन्दन्त्यनिशमरयस्ते विनिन्दन्तु नाम
नन्दन्त्यास्ते स्वसुतचरितैर्गर्हणा केयमेषाम् ।
शोकग्रस्ता निजनयनजैर्वारिपूरैः प्रमृज्या
दुष्टैर्दत्तं यशसि धवले दृश्यमानं कलङ्कम् ॥

३

यन्मे वृत्तं तदखिलमपि प्रेक्षते सर्वसाक्षी
चित्ते कृत्वा तमहमधुना सप्रतिज्ञं ब्रवीमि ।
योऽहं दुष्टैरनयपथगैः स्थापितो दोषपक्षे
तस्यैकान्तं त्वयि जननि मे प्रेम निःस्वार्थमेव ॥

४

आबाल्यान्मे त्वयि दृढतरा भक्तिरेवं निविष्टा
यत्स्वप्नेऽपि त्वदितरकथां जातु चिन्नैव कुर्वे ।

संकल्पानामपि न विषयस्त्वद्विभिन्नो ममास्ति
सोऽहं देहं तव कृत इदं मातरद्य त्यजामि ॥

५

द्यामारूढः सविनयमहं प्राञ्जलिः प्रार्थयिष्ये
सर्वेशानं करुणकरुणैः क्रन्दनैरेवमेव ।
भो दीनानां शरण विधुरां मातरं रक्ष मेऽस्माद्–
वैरिग्राहाननकुहरतो मज्जतीं दुःखवार्धौ ॥

६

यैर्द्रक्ष्यन्ते तव सुदिवसा भाविनो वैभवस्य
तेषां धन्यं जननि जननं जीवितं चापि लोके ।
त्वत्कार्यार्थे निजतनुपरित्याग एवाधुनायं
मान्यः पन्थाः सफलजनुषं कर्तुमात्मानमम्ब ॥

पञ्चषष्टं रत्नम्

विदुषो मौर्ख्यम्

१

अहह पितरौ मुधा पाठशालां प्रति
 शैशवे किमिति मां प्रहितवन्तौ ।
मन्मनो विद्यया पूरितं स्यादिति
 हा वृथेदं ह्यभिप्रेतवन्तौ ॥

२

विविदिषा प्रथमतरमाविशन्ती मनो
 मानवं मोहवशगं चकार ।
अहह विषवल्लरी कृतपदैषोपरि
 मूलतो नरतरुं संजहार ॥

३

ज्ञायते किं वृथा तत्त्वमेतन्मया
 सारहीनं वपुर्यन्मदीयम् ।
बाह्यतापैस्तथा संज्वरैरान्तरैः
 पीडितं जातुचिद्याति विलयम् ॥

४

ज्ञायते किं वृथा यन्निसर्गेण मे
 दिव्यगुणमण्डितं भवति चित्तम् ।
दूषितं पुनरिदं ज्ञानतः कामतो
 भूयसेऽत्र मम शोकाय सततम् ॥

५

न हि न मे पटुरतीवास्ति धीर्वेदितुं
सर्वमपि जगति यद्विद्यमानम् ।
तदपि तमसावृता नेक्षते किमपि सा
ज्ञानमेतन्मनःखेदजननम् ॥

६

सकलसृष्टेरहं स्वामितां धारयन्
क्षुद्रतमविषयदासो भवामि ।
ज्ञानमेतन्न किं वैमनस्याय मे ॥
सर्वथा केवलं धारयामि ॥

७

वेद्मयहं जीवितं दुःखपरिपूरितं
तदपि किल ह्रस्वतरमास्ति नितराम् ।
विषयसुखवञ्चितो यामि किल हास्यतां
हा दशामात्मनो वेद्मि विधुराम् ॥

८

वेद्मयहं किल नरो भवति नारायणो
यत्नतः पौरुषं यदि स कुरुते ।
ज्ञानमेमस्तु मे किं शुचे किं मुदे
निश्चयं मतिरिमं नैव तनुते ॥

षट्षष्टं रत्नम्

क्षमार्हत्वम्

अप्रौढा इति क्षन्तव्याः किल शिशवः कृतापराधा अपि। स्त्रियोऽपि खलु क्षमणीया अबला इति। शासितारः किल विभवगुरुभिः कार्यैः समाकुलास्तेषु तेषु निर्णेतव्येष्वर्थेषु स्वभावत एव स्खलनशीलत्वात् क्वचिदपरिहार्यप्रमादाः इति। सज्जना अपि सद्भावनाप्रेरिता इति। दुर्जनाश्चायतौ परमेश्वरस्यावश्यं दण्ड्या अत एवास्माकं सुतरामनुकम्पनीया इति। एवं विचार्यमाणे सर्वेऽपि खलु विवेकिनां क्षमणीया एव। न खलु कोऽपि कस्यापि कोपस्य भाजनं भवितुमर्हति।

सप्तषष्टं रत्नम्

विद्वद्वचनानुवादः

२५१

वशयति पुरुषो धियं प्रयत्नात् प्रतिभायास्तु वशंवदः सदासौ।

२५२

वशे कस्यापि यत्स्थेयं सर्वेणापीह भूतले ।
वरमात्मा वशे स्वस्य स्थापितो नेतरस्य तु ॥

२५३

वस्तु मिथ्येति यज्ज्ञानं तज्ज्ञानं तत्त्वतो विदुः ।

२५४

वाग्बहिःस्थं मनः प्रोक्ता मनोऽन्तःस्था च वाक् स्मृतम्

२५५

वाचा वा कर्मणा वापि संकल्पस्य प्रकाशनम् ।
बोधपूर्वं फलावाप्त्यै कलेति व्यपदिश्यते ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

251

Talent is that which is in a man's power, genius is that in whose power man is. LOWELL.

252

Every one is ruled by somebody and it is better to be governed by oneself than by anybody else.

253 LORD AVEBURY.

Knowledge that a thing is false is a truth.

254 SCHOPENHAUR.

Speech is external thought, and thought internal speech. RIVAROL.

255

The conscious utterance of thought by speech or action, to any end, is art. EMERSON.

२५६

वाञ्छत्यात्मन एव भूतिमखिलां प्रायोऽन्यतश्चाल्पधीः

२५७

वामः पाणिर्न जानातु क्रियते दक्षिणेन यत्।

२५८

वितरन् भव सुप्रीतो गृह्णन् व्रीडान्वितो भव।

२५९

विद्वानेतावती विद्या मयाधीतेति दृप्यति।
अल्पज्ञोऽहमिति प्राज्ञः शोभते विनयाद्वदन्॥

२६०

विधेः प्रतिविधानाय नालं किमपि साधनम्।
प्रयोक्तुं प्रभवामो यद्विधेरेव प्रभावतः॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

256

The wise man expects everything from himelf, the fool looks to others. JEAN PAUL.

257

Let not thy left hand know what thy right-hand loeth. JESUS.

258

To give should be our pleasure but to receive our shame. GOLDSMITH.

259

Knowledge is proud that he has learnt so much Wisdom is humble that she knows no more
COWPER

260

Providence is not counteracted by any means which providence puts into our power. JOHNSON.

२६१

विपद्गुरूणां गुरुरित्युदाहृतं
गुरुश्च देया गुरुदक्षिणा पुनः ।
हिताय शिक्षा गुरवे न सर्वथा
गुरुस्तदर्थो च विषह्यते व्यथा ॥

२६२

विपन्मतेर्विकासाय संपत्संवरणाय च ।
प्रायशो जायते पुंसामिति प्राहुर्मनीषिणः ॥

२६३

विफलयति निजवचनमधु परवचनानलकृतं दाहम् ।

२६४

विवर्धते वापि विशीर्यते वा
कृतेषु दारेषु सुखं नराणाम् ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

261

Adversity is without doubt a great teacher, but the teacher makes us pay dear for his instructions, and often the profit we derive from them is not worth the price we are required to pay. ROUSSEAU.

262

As a rule adversity reveals genius, and prosperity conceals it. HORACE.

263

Kindness in us is the honey that blunts the sting of unkindness in another. LANDOR.

264

Marriage is the bloom or blight of all men's happiness. BYRON.

२६५
विवृतनिखिलद्वारेऽगारे यदन्यजनैः सह
हितमभिमतं भोक्तुं शक्यं तदेव हिताय नः ।
२६६
विष्वङ्मध्यममर्यादं वर्तुलं किमपीश्वरः ।
२६७
वीचिर्दीर्घतमा प्रयाति विलयं वारां निधौ सत्वरम् ।
२६८
वीतशङ्केन मनसा कुरु कर्माफलोदयम् ।
यत्नतो लिप्समानस्य नास्ति किंचित् सुदुर्लभम्
२६९
वेपमाना भयात्केचित्तर्जयन्ते किलापरान् ।

265
Only that good profits which we can taste with all doors open, and which serves all men. EMERSON.

266
God is a circle whose centre is everywhere, and its circnmference nowhere. ST AUGUSTINM.

267
The longest wave is quickly lost in the sea. EMERSON.

268
Attempt the end and never stand to doubt
Nothing's so hard but search will find it out.
ROBERT HERRICK.

269
Many a one threatens while he quakes for fear.
ITALIAN AND GERMAN PROVERB.

अष्टषष्टं रत्नम्

प्रणयचैतन्यम्

अपयातुमितः किं घटसे ।
कथमिदं तु शक्यं मनुषे ॥ प्रियतमे ॥ १

अहमहं यावदवतिष्ठे ।
त्वं त्वमेव मानगरिष्ठे ॥ प्रियतमे ॥ २

तव मम च यावदिह वसतिः— ।
भुवि भूत्वं यावद्भाति ॥ प्रियतमे ॥ ३

त्वयि मनो यावदनुरक्तं ।
यावत्तव मयि च विरक्तम् ॥ प्रियतमे ॥ ४

यदि नयनपथादपयासि ।
मदनुगता सद्यो भवसि ॥ प्रियतमे ॥ ५

किमु पदं स्खलति चलतो मे ।
स्वाङ्गीकृतमार्गे विषमे ॥ प्रियतमे ॥ ६

किमु दैवं मे प्रतिकूलं ।
यद्यत्नं कुरुते विफलम् ॥ प्रियतमे ॥ ७

न हि यद्यपि सिध्यति कार्यं ।
करवाणि यत्नमनिवार्यम् ॥ प्रियतमे ॥ ८

अपमृज्य सबाष्पे नयने ।
स्मितमाविष्कुर्या वदने ॥ प्रियतमे ॥ ९

अवलम्ब्य च धैर्यमपारं ।
प्रयतिष्ये वारंवारम् ॥ प्रियतमे ॥ १०
दैवानुकूल्यतो जगति ।
सफलतामुद्यमो याति ॥ प्रियतमे ॥ ११
न हि यत्ने विफलीभूते ।
खेदो मे भविता चित्ते ॥ प्रियतमे ॥ १२
यदि यास्यसि दूरं याहि ।
सकृदेव दृशं मयि धेहि ॥ प्रियतमे ॥ १३
तव चरणरजसि निपतामि ।
मग्नो घनतमसि भवामि ॥ प्रियतमे ॥ १४
स्नपयन्ती निजदृक्सुधया ।
भव भृशोपकर्त्री सदया ॥ प्रियतमे ॥ १५
पूर्वाशामस्तं गमितां ।
दृक्किरणैः कुरु पुनरुदिताम् ॥ प्रियतमे ॥ १६
त्वयि यथावृत्तिरधुनास्मि ।
संततं तथा स्थातास्मि ॥ प्रियतमे ॥ १७
वस दूरे यदि रुचितं ते ।
त्वच्छन्दमनिशमनुवर्ते ॥ प्रियतमे ॥ १८

नवषष्टं रत्नम्

पूर्णत्वोपगमः

शान्तं चित्तं स्निग्धं हृदयं विवेकवती मतिर्नीरोगं च शरीरं यदि मानुषाणां भवेत्तदैव पूर्णत्वमुपेयान्मानुष्यकममीषाम् । चित्ते ह्यशान्ते प्रायः सहसैव प्रवृत्तिरुपजायते तत्तदर्थविनिश्चयेषु । अस्निग्धे हृदये सुतरामपरिहार्यैव स्वार्थपरायणता । रोगोपहते च शरीरे कस्यापि कर्मणोऽनुष्ठाने सामर्थ्यमेव न विद्यते । मतिश्चेद्विवेकशून्या सदाशयैरपि नरैर्जनताया हितापेक्षया समधिकमहितमेवाचरितं स्यात् । तत्पूर्णत्वमभिकामयमानैरवश्यं परिशीलनीया अमी गुणाः ।

सप्ततितमं रत्नम्

आत्मशिक्षणोपायः

यद्यथा दृश्यते तस्य तथात्वे को हेतुरिति सदैव कुतूहलाद्विमृशत। शङ्का चेत्कापि समुपजायेत चेतसि तदा तन्निरासे मा कदापि मन्दादरा भवत। साधकानि च बाधकानि च प्रमाणानि सम्यगनालोच्य मा कदापि स्वीयानां च परकीयाणां च मतान्यङ्गीकुरुत। अलक्षितपदमपि मा चेतः समाविशन्तु कुविचारा इति विजहीत सदोषां चासंबद्धां चाकुलां च विचारसरणीम्। मैकमपि शब्दं सम्यगज्ञातपूर्वं प्रयुङ्ग्ध्वम्। मैकमपि सिद्धान्तमभ्युपगच्छत केवलं परप्रत्ययनेयबुद्धित्वात्। अयमेव परमार्थतोऽवगम्यतां पन्था युष्माभिरात्मशिक्षणस्य।

एकसप्ततं रत्नम्
विद्वद्वचनानुवादः

२७०

वेश्येव भोगाय च डम्बराय च दासीव वा मास्त्वधिपार्थसिद्धये
पत्नीव विद्या प्रसवाय भूयसे भूयात् फलायापि तथा सुखाय च॥

२७१

वैरं निर्यातयंस्तावद्वैरिणा केवलं समः ।
हेलयोपेक्षमाणस्तु ततोऽप्यभ्यधिको भवेत् ॥

२७२

व्यभिचारो निसर्गस्य येषु ते करुणास्पदम् ।
ये तु व्यभिचरन्त्येनं नानुकंप्याः कदाचन ॥

२७३

व्यसनततिरतीता विस्मृतिं नाम यातु ।
न तु तदुपनिपातात् तत्त्वबोधो गृहीतः ॥

270

Knowledge may not be as a courtesan for pleasure and vanity only, or as a bondwoman, to acquire and gain for her master's use, but as a spouse, for generation, fruit and comfort. BACON.

271

In taking revenge a man is but even with his enemy ; but in passing it over, he is superior.

NOT TRACEABLE.

272

Pity those whom Nature abuses, never those who abuse Nature. SHERIDEN.

273

Forget the times of your distress, but never forget what they taught you. GESSER.

२७४

शास्त्रमप्युपकाराय न जानातीति केवलम् ।
कस्यापि जायते जातु सप्रयोगं न चेदिदम् ॥

२७५

शिष्यशिक्षानुरूपं यत्तदेवाध्यापयेत्सुधीः
न यद्वेत्ति स्वयं तत्तु कथयेदखिलं मुधा ॥

२७६

शीघ्रं निर्णयते योऽर्थान् स शीघ्रमनुतप्यते ।

२७७

शीततौ गण्यते लोकैरौष्ण्यं सर्वगुणावहम् ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

274

It is not enough to know, one must also apply.

GOETHE.

275

To teach successfully we must not tell all we know, but only what is adapted to the pupil we are teaching.

LA HARPE.

276

He who decides in haste repents in haste.

PUBLIUS SYRUS.

277

In the winter warmth stands for all virtue.

THOREAU.

२७८

शुभस्य शुभताधिका यदि सुशीघ्रमेतत्कृतम्
श्रमो विफलतामियाद्यदि तु कालसङ्गः कृतः ॥

२७९

श्रमिणां विश्रमः पथ्योऽश्रमाणां श्रम एव च ।
आरोग्यमभिकाङ्क्षद्भिः स स तैस्तैर्निषेव्यताम् ॥

२८०

श्रियः करो दक्षिण उद्यमः स्मृतो
मितव्ययो वाम उदाहृतो बुधैः ।

२८१

श्रीनाशे महती हानिर्मित्रनाशे महीयसी ।
धैर्यनाशे महिष्ठा च मानवस्योपजायते ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

278

Good is best when soonest wrought
Lingering labours come to nought. SOUTHWELL.

279

Leisure for men of business, and business for men of leisure would cure many complaints.

MRS. THRALE.

280

Industry is Fortune's right hand, Frugality her left. PROVERB.

281

He who loses wealth loses much, who loses a friend loses more, who loses his spirits loses all.

SPANISH PROVERB.

२८२

श्रेयसामीशदत्तानां स्वातन्त्र्यं परमं विदुः ।
आपत्सु चापतन्तीषु पारतन्त्र्यं विशिष्यते ॥

२८३

स एवोत्सहवाँल्लोके यस्योत्साहो न हीयते ।

२८४

सकृदारब्धा जीवितयात्रा सर्वैः समापनीयैव ।
पन्थानः सन्त्वशुभा असुखा वा सन्तु साधनाल्पत्वात् ॥

२८५

सततं पुण्यकर्माणं श्रेयः समुपतिष्ठति ।
चिरेणापि हि पुण्यानां ध्रुवं फलमवाप्यते ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

282

Liberty is one of the most precious gifts that heaven has bestowed on man, and captivity is the greatest evil that can befall him.

CERVANTES.

283

He alone has energy that cannot be deprived of it.

LAVATER.

284

The life of man is a journey, a journey that must be travelled, however bad the roads or the accommodations.

GOLDSMITH.

285

For blessings ever wait on virtuous deeds.
And though a late, a sure reward succeeds.

CONGREVE.

२८६

सद्भार्यत्वं परं श्रेयः कुभार्यत्वं परा विपद् ।

२८७

सधनः स्याद्भयग्रस्तः शोकग्रस्तश्च निर्धनः ।

OR

सधनत्वे सभयता निर्धनत्वे सशोकता ।

२८८

समधिकं सुखमीप्ससि नैव यः स किल सर्वनृणां सुखवत्तमः

२८९

सर्वक्षेत्रेषु तत्क्षेत्रं निधनार्थं प्रशस्यते ।
नरेण म्रियते यत्र नरस्यार्थे निजेच्छया ॥

२९०

सर्वसाक्षिपरमेशदृशा वृत्तयो विगणिताः कृतयः ।

++ +- ++ ++ ++ ++ ++ ++

286

A man cannot have any greater blessing than a good wife, or any greater curse than a bad one.
SIMONIDES.

287

To have gold is to be in fear, and to want it is to be in sorrow. JOHNSON.

288

He who has no wish to be happier is the happiest of men. W. R. ALGER.

289

The fittest place where man can die
Is where he dies for man. M. J. BARRY.

290

In the eye of the Supreme; dispositions hold the place of actions. BLAIR.

२९१

सर्वोऽपि स्वशिरःस्थमेव मनुते भारं भृशं दुर्वहम्।

२९२

सहजाताभिवृद्धत्वान्मानः प्राणसमो मम।
मानहीनस्य मे प्राणा धृता अपि मृता इव॥

२९३

सहिष्णुता नाम लतातिकट्वी
फलं तु तस्या मधुरं नितान्तम्॥

२९४

संकल्पप्रभवाः क्रियाः

२९५

संकल्पस्य प्रोच्यते वाक् तनूजा शिष्टाचारः साधुतायाश्च पुत्रः।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

291

Every one thinks his own burden heavy.

FRENCH PROVERB.

292

Mine honour my life is, both grow in one;
Take honour from me and my life is done.

SHAKESPEARE.

293

Patience is bitter, but its fruit is sweet.

ROUSSEAU.

294

The thought is the parent of the deed.

CARLYLE.

295

Politeness is to goodness what words are to thoughts.

JOUBERT.

२९६

संपद्यस्य न मोहाय विपत्खेदाय तस्य न।

OR

संपन्न यं मोहयति स्म पूर्वं
विपद्विषादाय न तस्य पश्चात्।

२९७

संपन्नशाय मूर्खाणां सुज्ञानां संशयाय च।

२९८

संपन्मित्रगणं दत्ते
विपत्तु तं किल परीक्षते।

२९९

संशया द्रोहिणो यत्नान्निवार्यास्मान् भयाकुलान्।
श्रियामुपनमन्तीनामन्तराया भवन्ति नः॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

296

No man was ever broken by adversity who w
not first betrayed by prosperity. SENECA.

297

Prosperity destroys fools and endangers t
wise. PROVERB.

298

Prosperity gives friends but adversity tests the
FRENCH PROVERB.

299

Our doubts are traitors,
And make us lose the good we oft might win,
By fearing to attempt. SHAKESPEARE.

३००

संसाररणयोद्धृणां संशयो वर्म दुर्वहम् ।
न रक्षति यथा रुन्द्धे यद्भारेण महीयसा ॥

३०१

संस्मर निजाधिकारम् । ऐहिकविषयाणामीशो भवितुमर्हसि न दासः ।

३०२

साडम्बरं वचः प्रायः सत्कृत्यैर्नानुषज्यते ।

OR

सत्कृत्यानुगता गिरो न बहुशः साडम्बरोदीरिताः ।

३०३

सिद्धिं साध्ये स्थैर्यजन्यां वदन्ति ।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

300

Suspicion is a heavy armour and with its own weight impedes more than protects. BYRON.

301

Remember thy prerogative is to govern, and not to serve, the things of this world.

THOMAS A KEMPIS.

302

Big words seldom accompany good deeds.

DANISH PROVERB.

303

The secret of success is constancy to purpose.

DISRAELI.

३०४

सुखमन्विष्यतेऽस्माभिर्दुःखं परिजिहीर्ष्यते ।
व्यर्था परिजिहीर्षेयं व्यर्थैवान्वेषणापि च ॥

३०५

सुखातिरेकेऽप्यसुखातिरेके
कठोरतां याति मनो नराणाम् ।

३०६

सुचरितकुसुमानां सौरभं कीर्तिमाहुः ।

३०७

सुज्ञानां स्खलितान्यपि
यथोपदेशाय शर्मणे च नृणाम् ।
न तथा तत्त्वज्ञानं
मूर्खैः प्रतिपादितं महायत्नात् ॥

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

304

We happiness pursue, we fly from pain ;
Yet the pursuit,and yet the flight is vain. PRIOR.

305

Men extremely happy and men extremely un happy are alike prone to become hard-hearted.
MONTESQUIEU.

306

Fame is the perfume of noble deeds. SOCRATES.

307

The errors of a wise man are more instructiv than the truths of a fool. CARLYLE.

३०८

सुज्ञोऽस्मीति न धीर्यस्य स सुज्ञः सुतरां स्मृतः।

३०९

सुहृत्सरव्यान्तकरणं विषं संशयसंज्ञकम्।

३१०

सृष्टं कर्म नरस्यार्थे कर्मणोऽर्थे तु नो नरः।

३११

स्त्रीणामिव गिरां शक्तिः पुंसामिव तु कर्मणाम्।

३१२

स्तुतानां सतां वर्धते सत्त्ववृत्तिः
खलानां खलत्वं च वृद्धिं प्रयाति।

++ ++ ++ ++ ++ ++ ++ ++

308

The wisest man is he who does not think he is so. BOILEAU.

309

Suspicion is the bane of friendship.

PETRARCH.

310

Work was made for man and not man for work.

J. G. HOLLAND.

311

Words are women, deeds are men.

GEORGE HERBERT.

312

Praise makes good men better and bad men worse. PROVERB.

३१३

स्नेहमूलं यथा दुःखं मनसो मधुरायते ।
न तथान्यानि सर्वाणि सुखानि सुखदान्यपि ॥

३१४

स्वकृतानामनयानां न्याय्यत्वोपपादनायैव प्रायेण धियं प्रयुञ्जते मानवाः । गिरं च संवरणाय सुचिन्तितस्यापि मनोगतस्य ।

३१५

स्वयं मूढोऽपि मूढत्वं यो निजं वेद मानवः ।
तस्य प्रज्ञावतश्चापि भूयान् भेदो न लक्ष्यते ॥

३१६

स्वयं समुद्योगपराङ्मुखानां
हा देवता नाभिमुखीभवन्ति ।

३१७

स्वल्पसंख्यैरेव योऽर्थी वस्तुभिः सोऽर्थवत्तः ।

313

Pains of love be sweeter far
Than all other pleasures are. DRYDEN.

314

Men use thought only to justify their unjust acts, and employ speech only to disguise their thoughts. VOLTAIRE.

315

He who is a fool and knows it is not very far from being a wise man. J. B SELKIRK.

316

No deity assists the idle PROVERB.

317

He is richest that has fewest wants. PROVERB.

३१८

स्वातन्त्र्यमप्यमर्यादं शक्यं धारयितुं कथम् ।

३१९

स्वास्थ्यं कुतो मुकुटभारभृतां नराणाम् ।

३२०

स्वास्थ्याय मनसो नित्यं सुखायापि कदाचन ।
आकिंचन्यं मनुष्याणां जायते प्रायशो भवि ॥

३२१

हलक्रियां करोत्येको बीजावापमथापरः ।
सस्यलाभो भवेत्कस्य को वा जानाति मानवः ॥

३२२

हा केवलं जरायै स्यान्न ज्ञानाय वयो नृणाम् ।

318

Liberty must be limited in order to be possessed.
BURKE.

319

Uneasy lies the head that wears a crown.
SHAKESPEARE.

320

It is always an ease and sometimes a happiness, to have nothing. JOSEPH HALL.

321

One ploughs, another sows;
Who will reap, no one knows. PROVER.

323

Years do not make sages, they only make old men. MME SWETCHINE.

पद्यानां गानप्रकारः

सरस्वतीं प्रति (पृष्ठ १):—राग-मुलतानी. ताल-त्रिताल.

प्रभुर्जामाता (पृ० २):—राग-ललित. ताल-त्रिताल.

सर्पः (पृ० १०):—'हे मना । सोडकल्पना' ह्या चालीवर.

साभ्यभ्रमः (पृ० ११):—राग-बागेश्री. ताल-त्रिताल.

अनुनयपञ्चकम् (पृ० १७):—राग-छायानट. ताल-त्रिताल. अथवा कामदा वृत्ताचे चालीवर

स्तेयविनियमः (पृ० २०):—राग-भीमपलासी. ताल-त्रिताल. अथवा भूपाळीचे चालीवर.

किं ते मनसि (पृ० २५):—राग-दरबारी कानडा. ताल-त्रिताल. अथवा 'सावळा सगुण जगजेठी' त्या स्त्रीगीताच्या चालीवर.

प्रबोधनम् (पृ० २८):—राग-पहाडी. ताल-धुमाळी. अथवा 'सब हिंदु आवो आवो' ह्या पद्याचे चालीवर.

प्रज्ञाष्टकम् (पृ० ३२):—राग-केदार. ताल-त्रिताल. अथवा 'रे रे निर्धन॰' इत्यादि फटक्याच्या चालीवर.

दयितानुज्ञापनम् (पृ० ३७):—राग-खमाज. ताल-त्रिताल. 'कोय-लिया कूक॰' इत्यादि ठुंबराच्यी चालीवर.

स्वधर्मनिष्ठा (पृ० ४४):—राग-बिहाग. ताल-त्रिताल अथवा 'पश्यति दिशि दिशि' इत्यादि अष्टपदीच्या चालीवर.

रसिकरञ्जनम् (पृ० ५३):—राग-पूर्वी. ताल-त्रिताल.

रूपं बलं योषिताम् (पृ०५४):—राग-सारङ्ग. ताल त्रिताल. अथवा 'बाळा तूं कोठें जासी' ह्या चालीवर.

स्वैरगतित्वम् (पृ० ६०) राग-गौडमल्हार. ताल-त्रिताल.

सदाचारः (पृ० ६३):—चर्पटपञ्जरीचे चालीवर.

भयशमनस्तोत्रम् (पृ० ७०):—राग-भैरवी. ताल-त्रिताल.

APPENDIX I.

CONTAINING.

The names of authors or works wherefrom Quotations are taken, arranged in an alphabetical order.

APPENDIX II.

CONTAINING

The original passages from which some of the pieces are adapted :—

Pages 18—19

THE PRIEST AND MULBERRY TREE.

Did you hear of the curate who mounted his mare,
And merrily trotted along to the fair?
Of creature more tractable none ever heard,
In the height of her speed she would stop at a word,
And again with a word, when the curate said Hey,
She put forth her mettle, and galloped away.

As near to the gates of the city he rode,
While the sun of september all brilliantly glowed,
The good priest discovered, with eyes of desire,
A mulberry tree in a hedge of wild briar,
On boughs long and lofty, in many a green shoot.
Hung large, black, and glossy, the beautiful fruit.

The curate was hungry and thirsty to boot;
He shrunk from the thorns, though he longed for the fruit;
With a word he arrested his courser's keen speed,
And he stood up erect on the back of his steed.
On the saddle he stood, while the creature stood still,
And he gathered the fruit, till he took his good fill.

"Sure never," he thought, "was a creature so rare,
So docile, so true, as my excellent mare.
Lo here, how I stand" (and he gazed all around),

"As safe and as steady as if on the ground,
Yet how had it been, if some traveller this way,
Had, dreaming no mischief, but chanced to cry Hey?"

He stood with his head in the mulberry tree,
And he spoke out aloud in his fond reverie:
At the sound of the word, the good mare made a push,
And down went the priest in the wild-briar bush.
He remembered too late, on his thorny green bed,
Much that well may be thought, cannot wisely be said.

THOMAS LOVE PEACOCK,

Pages 34, 35, 36

This is almost a close translation of 'Authorship' a piece from
'The crescent moon' by Rabindranath Tagore.

Pages 44-45

Adapted from the following:—

TO LUCASTA, ON GOING TO THE WARS.

Tell me not, sweet, I am unkind
That from the nunnery
Of thy chaste breast and quiet mind,
To war and arms I fly.

True, a new mistress now I chose,
The first foe in the field;
And with a stronger faith embrace
A sword, a horse, a shield.

Yet this inconstancy is such
As you too shall adore;
I could not love thee, Dear, so much,
Loved I not Honour more.

R. LOVELACE.

Page 52

AGNES.

I saw her in childhood—
A bright, gentle thing,
Like the dawn of the morn,
Or the dews of the spring:
The daisies and hare.bells
Her playmates all day;
Herself as light-hearted
And artless as they.

I saw her again—
A fair girl of eighteen,
Fresh glittering with graces
Of mind and of mien.
Her speech was all music;
Like moonlight she shone;
The envy of many,
The glory of one.

Years, years fleeted over—
I stood at her foot:
The bud had grown blossom,
The blossom was fruit.
A dignified mother,
Her infant she bore
And look'd, I thought, fairer
Than ever before.

I saw her once more—
'Twas the day that she died;
Heaven's light was around her,
And God at her side ;
No wants to distress her,
No fears to appal—
O then, I felt, then
She was fairest of all !

H. F. LYTE

Pages 54-55

THE BEGGER MAID

Her arms across her breast she laid;
She was more fair than words can say:
Barefooted came the beggar maid
Before the king Cophetua.
In robe and crown the king stept down,
To meet and greet her on her way;
'It is no wonder,' said the lords,
'She is more beautiful than day.'

As shines the moon in clouded skies,
She in her poor attire was seen:
One praised her anklets, one her eyes,
One her dark hair and lovesome mien
So weet a face, such angel grace,
In all that land had never been:
Cophetua swore a royal oath:
'This beggar maid shall be my queen!

ALFRED LORD TENNYSON.

Pages 60-61

This passage is translated from 'The Gardener' of Rabindranath Tagore, Lyric 6.

Page 63

Love all, trust a few,
Do wrong to none: be able for thine enemy
Rather in power than use, and keep thy friend
Under thine own life's key: be checked for silence,
But never taxed for speech

SHAKESPEARE

Pages 68-69

TIMES GO BY TURNS

The lopped tree in time may grow again,
Most naked plants renew both fruit and flower,
The sorriest wight may find release of pain,
The driest soil suck in some moistening shower,
Times go by turns, and chances change by course,
From foul to fair, from better hap to worse.

The sea of Fortune doth not ever flow,
She draws her favours to the lowest ebb ;
Her tides have equal times to come and go,
Her loom doth weave the fine and coursest web,
No joy so great but runneth to an end,
No hap so hard but may in fine amend.

Not always fall of leaf nor even spring,
No endless night, yet not eternal day ;
The saddest birds a season find to sing,
The roughest storm a calm may soon allay,
Thus with succeeding turns God tempereth all,
That man may hope to rise, yet fear to fall.

A chance may win that by mischance was lost ;
The net that holds no great, takes little fish ;
In somethings all, in all things none are crossed,
Few all they need, but none have all they wish ;
Unmeddled joys here to man befall,
Who least, hath some ; who most, hath never all.

SOUTHWELL

Pages 74-75

TO BLOSSOMS

Fair pledges of a fruitful tree,
Why do ye fall so fast?
Your date is not yet past,
But you may stay yet here awhile
To blush and gentley smile
And go at last.

What, were ye born to be
An hour or half's delight,
And so to bid good-night ?
'Twas pity Nature brought ye forth
Merely to show your worth,
And lose you quite.

But you are lovely leaves, where we may read how soon
things have
Their end, though ne'er so brave :
And after they have shown their pride
Like you awhile, they glide
Into the grave.

HERRICK

Pages 76-77

I DO NOT LOVE THEE

I do not love thee ! – no ! I do not love thee!
And yet when thou art absent I am sad,
And envy even the bright blue sky above thee,
Whose quiet stars may see thee and be glad.

I do not love thee !– yet, I know not why,
Whate'er thou dost seems still well done, to me·
And often in my solitude I sigh
That those I do love are not more like thee '

I do not love thee !– yet, when thou art gone,
I hate the sound (though those who speak be dear)
Which breaks the lingering echo of the tone
Thy voice of music leaves upon my ear.

I do not love thee !– yet thy speaking eyes,
With their deep, bright, and most expressive blue,
Between me and the midnight heaven arise,
Oftener than any eyes I ever know.

I know I do not love thee ! yet, alas !
Others will scarcely trust my candid heart ;
And oft I catch them smiling as they pass,
Because they see me gazing where thou art.

THE HON. MRS. NORTON

Page 78

ROSE AYLMER

Ah, what avails the sceptred race !
Ah, what the form divine !
What every virtue, every grace !
Rose aylmer, all were thine.

Rose Aylmer, whom these wakeful eyes
May weep, but never see,
A night of memories and sighs
I consecrate to thee.

W. S. LANDOR

Pages 85-86

The first six verses are translated from the following line of shelley—

The cloud :—

I bring fresh showers for the thirsting flowers,
From the seas and the streams ;
I bear light shade for the leaves when laid
In their noonday dreams.
From my wings are shaken the dews that waken
The sweet buds every one,
When rocked to rest on their mother's breast,
As she dances about the sun

I wield the flail of the lasting hail,
And whiten the green plains under,
And then again I dissolve it in rain,
And laugh as I pass in thunder.

Pages 90-91

A WISH

This only grant me, that my means may lie
Too low for envy for contempt too high.
Some honour I would have
Not from great deeds, but good alone.
The unknown are better than ill-known;
Rumour can ope the grave.
Acquaintanse I would have but when't depends
Not on the number, but the choice of friends.

Books should, not business, entertain the light,
And sleep as undisturbed as death, the night;
My house a cottage more
Than palace, and should fitting be
For all my use, not luxury
My garden painted E'er
With Nature's hand, not Art's; and pleasures
Horace might envy in his Sabine field.

Then I would doubt my life's fading space,
For he that runs it well, twice runs his race.
And in his true delight,
These unbought sports, this happy state,
I would not fear nor wish my fate,
But boldly sav each night,
"Tomorrow let my sun his beams display,
Or in cloulds hide them; I have lived today"

COWLEY

Page 93

CEASE NOT TO LEARN

Cease not to learn until thou cease to live,
Think that day lost, wherein thou draw'st no letter,
Nor gain's no lesson, that new grace may give,
To make thyself learneder, wiser, better.

....

Who readeth much, and never meditates,
Is like the greedy eater of much food,
Who so surcloys his stomach with his cates,
That commonly they do him little good

J. SYLVESTER.

Page 95

This is based on the 20th lyric from 'The Gardener' of Ravindranath Tagore.

Page 101

This is adapted from '*The miller's Daughter*' of Lord Tennyson

---

Page 102

This is based od the 15th lyric from 'The Gardener' of Rabindranath Tagore

---

Page 103

THE WORM

Turn, turn thy hasty foot aside,
Nor crush that helpless worm !
The frame thy wayward looks deride
Required a God to form

The common Lord of all that move,
From whom thy being flow'd,
A portion of His boundless love
On that poor worm bestow'd.

The sun, the moon, the stars, He made
For all his creatures free ;
And spread o'er earth the grassy blade,
For worms as well as thee

Let them enjoy their little day,
Their humble bliss receive ;
O : do not lightly take away
The life thou canst not give !

T. GISBORNE

Page 105

WHY SO PALE AND WAN, FOND LOVER ;

Why so pale and wan, fond lover?
Prithee, why so pale?
Will, when looking well can't move her,
Looking ill prevail?
Prithee, why so pale?

Why so dull and mute, young sinner?
Prithee why so mute?
Will, ween speaking well can't win her
Saying nothing do't?
Prithee, why so mute?

Quit, quit, for shame! this will not move
This connot take her;
If of herself she will not love
Nothing can make her!
The Devil take her '

SIR. J. SUCKLING

Page 118

WITHOUT AND WITHIN.

Love in her sunny eyes doth basking play ;
Love walks the pleasant mazes of her hair ;
Love does on both her lips for ever stray,
And sows and reaps a thousand kisses there
In all her outward parts Love's always seen ;
But oh ! he never went within.

A. COWLEY

Page 123

THE PATRIOT

Whe he who adores thee has left but the name
Of his faults and his sorrows behind,
Oh ; say wilt thou weep, when they darken the fame
Of a life that for thee was resignet ?
Yes, weep and however my foes may condemn,
Thy tears shall efface their deeree ;
For Heaven can witness, though quilty to them,
I have heen but too faithful to thee.

With thee were the dreams of my earliest love ,
Every thought of my reason was thine ;
In my last humble prayer to the spirit above
Thy name shall bs mingled with mine.
Oh ! blest are the lovers and friends who shall live
The days of thy glory to see ;
But the next dearest blessing that Heaven can give
Is the pride of thus dying for thee.

MOORE

Pages 125-126

THE FOLLY OF KNOWLEDGE

Why did my parents send me to the schools,
That I with knowledge might enrich my mind,
Since the desire to know first made men fools
And did corrupt the root of all mankind ?

....

I know my body's of so frail a kind,
As force without, fevers within, can kill .
I know the heavenly nature of my mind,
But 'tis corrupted both in wit and will.

I know my soul hath power to know all things,
Yet is she blind and ignorant in all ;
I know I'm one of nature's little kings,
Yet to the least and vilest things am thrall.

know my life's a pain, and but a span ;
I know my sense is mocked in everything ;
And, to conclude, I know myself a man,
Which is a proud, and yet a wretched thing,

SIR J. DAVIES
(The Immortality of the soul)

Pages 131-132

LIFE IN A LOVE

Escape me ?
Never—
Beloved !
While I am I, and you are you,
So long as the world contains us both,
Me the loving and you the loath,
While the one eluds, must the other pursue.
My life is a fault at last, I fear :
It seems too much like a fate, indeed !
Though I do my best I shall scarce succeed.
But what if I fail of my purpose here ?
It is but to keep the nerves at strain
To dry one's eyes and laugh at a fall,
And baffled, get up and begin again,–
So the chance takes up one's life, that's all.
While, look but once from your farthest bound
At me so deep in the dust and dark,
No sooner the old hope drops to gronnd
Than a new one, straight to the self-some mark,
I shape me—
Ever
Removed !

R. BROWNING